

This is an electronic reprint of the original article. This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Suomalaiset SS-miehet ja aseveljeys

Swanström, André

Published in:
Ennen ja Nyt: Historian Tietosanomat

DOI:
[10.37449/ennenjanyt.101557](https://doi.org/10.37449/ennenjanyt.101557)

Published: 17/05/2021

Document Version
Final published version

Document License
CC BY

[Link to publication](#)

Please cite the original version:
Swanström, A. (2021). Suomalaiset SS-miehet ja aseveljeys. *Ennen ja Nyt: Historian Tietosanomat*, 21(2), 29-52. <https://doi.org/10.37449/ennenjanyt.101557>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

André Swanström

Suomalaiset SS-miehet ja aseveljeys

ABSTRAKTI / ABSTRACT

Artikkelissa tarkastellaan suomalaisten SS-miesten värväysmotivaatiota, rintamakokemusta ja sodan jälkeistä vaikenemista Thomas Kühnen esittämien aseveljeyttä koskevien havaintojen valossa. Haave rintamamielen kokemuksesta ja aseveljeydestä toi suomalaiset SS-miehet yhteen, aseveljeys kantoi heidät läpi jaettujen vaarojen ja kauhujen, ja aseveljeys satoi lopuksi SS-miehet sodan jälkeen suljettuun piiriin, josta ei kunniaakoodin mukaan ollut lupa kertoa ulospäin asioita, jotka saattaisivat toiset aseveljet huonoon valoon. Värväysmotivaation yhteydessä tarkasteluun nousee myös ilman isää kasvaneiden SS-miesten huomattava osuus. Isättömät nuorukaiset hakentuivat SS-joukkoihin, jotka tarjosivat heille miehistä auktoriteettia ja yhteenkuuluvuutta aseveljeyden muodossa.

Waffen-SS, aseveljeys, suomalaiset SS-miehet

André Swanström, dosentti, Åbo Akademi, aswanstr@abo.fi

Johdanto

Suomen ja Saksan yhteisten sotaponnistusten ja liittolaisuuden yhtenä ilmentymänä toimi toisessa maailmansodassa vapaaehtoinen suomalainen SS-pataljoona, jossa palveli 1400 miestä kevään 1941 värväyksen ja kesän 1943 kotiuttamisen välillä. Pataljoona taisteli itärintamalla edeten Ukrainasta Kaukasukselle saakka. Suomalaisia SS-miehiä totuttiin vuosikymmenten ajan pitämään epäpoliittisina isänmaanystävinä ja eliittijoukoissa palvelleina sankareina, jotka panoksellaan takasivat suomalais-saksalaisen aseveljeyden synnyn jatkosodan kynnyksellä. Tähän myyttiseen kuvaan on myös kuulunut näkemys muista Waffen-SS-muodostelmista poikkeavasta suomalaisjoukosta, joka pysyi täysin osattomana julmuuksista ja sotarikoksista. Uudempi tutkimus on haastanut näitä myyttejä. Vuonna 2018 julkaistu tutkimukseni *Hakaristin ritarit* ja Lars Westerlundin vuonna 2019 julkaisema arkistoseelvitys ovat vahvistaneet, että myös suomalaisia SS-miehiä osallistui itärintaman julmuuksiin. Myytin jälkeisessä päivitettyssä tutkimustilanteessa voidaan suomalaisten SS-miesten historiaa tarkastella realistisesti ja monipuolisemmista näkökulmista.

Tässä artikkelissa lähestyn suomalaisten SS-miesten ajattelua ja toimintaa aseveljeyden näkökulmasta. Saksalainen historioitsija Thomas Kühne on vakuuttavalla tavalla osoittanut, miten aseveljeys¹ motivoi niin Wehrmachtin kuin Waffen-SS:n saksalaisia sotilaita. Suomalaisessa tutkimuksessa Ville Kivimäki on nostanut aseveljeyden merkityksen esiin tutkiessaan suomalaisten rintamasotilaiden psyykkistä kesto-kykyä ja sen murtumista. On siis hyvin perusteltua tutkia myös suomalaisia SS-miehiä aseveljeyden näkökulmasta. Tämä artikkeli ei laajuutensa puolesta anna mahdollisuuksia tyhjentävään esitykseen aiheesta, vaan pikemminkin on kyse alustavasta kartoituksesta ja Thomas Kühnen edustaman teoreettisen lähestymistavan testaamisesta.

Aseveljeyden käsitteeseen tiivistyy ihanne rintamasotilaiden yhteisöllisyydestä. Jaetut vaarat ja niiden alla koettu ehdoton solidaarisuus ovat luoneet rintamajoukkojen pienryhmistä yhteisöjä, joiden ympärille on muodostunut kunnian ja sankaruuden aura. Aivan erityinen hohto on kovimmissa paikoissa taistelleilla yksiköillä, jotka ovat joutuneet muita lujemman paineen alle. Ehdottoman toveruuden nimeen vannovan eliittijoukon maine on myös vetänyt puoleensa sotilaskunnian tavoittelijoita. Suomalaisten SS-vapaaehtoisten historiaa voidaankin valaista tästä näkökulmasta: miten aseveljeys määritteli suomalaisten SS-miesten värväytymistä ja rintamakokemusta? Tulen soveltamaan Thomas Kühnen teoreettista viitekehystä kuuteen suomalaiseen SS-mieheen, jotka toimivat esimerkkeinä Kühnen inspiroimista näkökulmista. Tauno Aarnin tapauksen avulla nostan esiin aseveljeyden tavoittelun merkityksen SS-miesten värväytymismotivaatiolle. Aseveljeyden kovien ja pehmeämpien puolien merkitystä rintamaoloissa tutkin Ahti Paikkalan päiväkirjamerkintöjen valossa. Olavi Helaseppä toimii esimerkkinä asteittaisesta assimiloitumisesta aseveljien piiriin, kun taas Uno Ukkolan tapaus toimii esimerkkinä aseveljien piirin ulkopuolelle sulkemisesta. Aseveljeyden merkitystä sotarikollisten piiriin vihkiytymisen kannalta valaisen Karl-Erik Ladaun ja Erik Hildénin kautta. Tutkimuksessa esitellyt henkilöt ovat valikoituneet aineistolähtöisesti, eli heistä on ollut käytettävissä henkilöhistoriaa valottavaa lähdemateriaalia.

Tutkimuksen lähdeaineisto koostuu suomalaisen SS-tutkimuksen tunnetuista kulmakivistä eli SS-aseveljet ry:n arkistosta ja Mauno Jokipiin tutkimusarkistosta, mutta tässä tutkimuksessa hyödynnetään myös uutta materiaalia – Ruotsin valtion ulkomaalaiskomission arkisto, Olavi Helaseppän arkisto ja Kim Lindbergin arkisto sisältävät suomalaisten SS-miesten kannalta tärkeää uutta tietoa. Sodan jälkeen suomalaisia SS-miehiä pakeni Ruotsiin. Sikälainen ulkomaalaiskomissio tutki kaikki maahan pidemmäksi aikaa saapuneet ulkomaalaiset ja kirjasi heidän tietonsa henkilömappeihin. Useimmiten suomalaiset eivät

kertoneet ulkomaalaiskomission kuulusteluissa toiminnastaan SS-joukoissa. Tauno Aarni muodosti kuitenkin poikkeuksen. Tätä kautta meillä on mahdollisuus saada uutta tietoa Tauno Aarnin toiminnasta SS-miehenä.

Aseveljeys tavoitteena ja motivaationa

Thomas Kühnen mukaan 1930-luvun nuorison järjestäytyminen äärioikeistolaisten nuorisoliikkeiden lip-pujen alle merkitsi ensimmäisessä maailmansodassa luotujen aseveljeyden ja rintamatoveruuden myyttien nostamista kollektiiviseksi ihanteeksi kokonaiselle sukupolvelle.² Tämä päti yhtä hyvin saksalaisiin kuin suomalaisiin järjestöihin Hitlerjugendista Sinimustiin. Myös suojeluskunnat poikajärjestöineen kouluttivat jäseniään militaristiseen aseveljeyden kulttiin.³ Oikeiston kultivoima aseveljeyden ihanne korosti veljeyttä ja rintaman luomaa tasavertaisuutta, jossa upseerit jakoivat vaarat ja vaikeudet rivimiesten kanssa. Tähän ihanteeseen kuului muodollisen hierarkian ylittävä karismaattinen johtajuus, joka ansaittiin miesten silmissä todellisilla ansioilla. Sotilaat olivat valmiit antaman henkensä johtajansa puolesta. Karismaattista upseerijohtajaa ja hänen miehiään sitoi ehdoton lojaalisuus, eikä muodollista auktoriteettia tarvittu, koska miehet tottelivat johtajaansa silmää räpäyttämättä.⁴

Kühne nostaa toisaalta esiin vasemmiston kuvan rintamatoveruudesta, joka vallitsi hierarkian alimpien, tavallisten rivimiesten kesken: katkera ja uhmakas, välillä fatalistisen apaattinen kohtalotoveruus, joka muistutti siitä, että todellinen solidaarisuus vallitsi tykinruuaksi tuomittujen kesken upseerien nauttiessa etuoikeuksistaan vältellen todellisia vaaran paikkoja.⁵ Jermu, yksi suomalaisen rintamamiehen arkkityypeistä, sopii hyvin yhteen tämän eurooppalaisen vasemmiston omaksuman kuvan kanssa. Ville Kivimäen mukaan aseveljeys ja rintamatoveruus näyttivät olevan tärkeämpiä ylempien yhteiskuntaluokkien miehille, jotka ehkä vasta rintamaolosuhteissa tulivat kosketuksiin kansan syvien rivien kanssa. Heille rintamakokemus oli eheyttävä kokemus yli luokkarajojen. Työläistaustaiset sotilaat saattoivat olla skeptisempiä. Kivimäen mukaan on kuitenkin kiistatonta, että jaetut kokemukset etulinjassa toivat eri sosiaali-ryhmiä lähemmäs toisiaan.⁶

Suomalaisista SS-miehistä suuri osa oli sosiaalistunut niin koulussa ja nuorisojärjestöissä kuin suojeluskunnassa ja asevelvollisuusaikanaan oikeistolaisen aseveljeyden ihannekuvan henkeen.⁷ Aseveljeys ja sankarillinen uhrautuminen isänmaan puolesta olivat heille ihanteista jaloimpia ja muodostivat todellisen miehen mitan. Väräytyminen SS-mieheksi tarjosi tilaisuuden liittyä joukkoon, joka lupasi jäsenilleen yhteensulautumista aseveljeyden hengessä, kunnian piiriä, joka samalla oli jatkumoa vapaussodan palvoituimpien sankareiden eli jääkärien sotilasperinteelle. Aseveljeys antoi merkityksen rintamakokemukselle ja yhdisti sotilaiden henkilökohtaiset elämykset kansalliseen sotakokemukseen. Lujat toverisuhteet pelastivat Ville Kivimäen mukaan sotilaan hengen mutta ne rakensivat myös kokemusyhteisön, jonka sisällä sodan kauheet voititiin jakaa ja kestää yhdessä.⁸ Halu tulla osalliseksi tällaisesta kokemusyhteisöstä veti puoleensa rintamakokemuksesta ja aseveljeydestä haaveilevia nuoria miehiä.

Oliko suomalaisten SS-miesten taustoissa tekijöitä, jotka saivat heidät hakeutumaan juuri SS:n tarjoaman symbolien ja ryhmään kuulumisen tunteen piiriin? Mahdollista vastausta tähän kysymykseen voidaan uumoilla SS-miesten perhetaustojen piiristä nousevien tekijöiden joukosta. Alkuperäisen väräyksen kautta keväällä 1941 palvelussitoumuksen allekirjoittaneesta 1191 suomalaisesta SS-miehestä 41,7 % oli kasvanut kodissa, jossa puuttui joko isä, äiti tai molemmat vanhemmat.⁹ Isättömästä perheestä läh-töisin olevia SS-miehiä oli 268, äidittömästä 154 ja ilman molempia vanhempia kasvaneita oli 75. Tässä korostuu isättömien osuus. Voidaan ajatella, että isän poissaolo ajoi SS-mieheksi lähteneet pojat etsimään

miehistä auktoriteettia. Mauno Jokipii huomioi jo *Panttipataljoonassa* puuttuvat isät. Jokipii ei tosin tarkastellut ilmiötä koko vapaaehtoisjoukon osalta vaan ainoastaan ”Sosiaalisesti tuntemattomien” (401 SS-miestä) suhteen. Tässä ryhmässä oli yli puolet sellaisia, joilla äiti oli lähin omainen. Jokipiille ilmiö näyttäytyi lähtöluvan helpottumisena: ”Vaikuttaa siltä kuin poikien olisi ollut helpompi hankkia lähtölupa perheissä, joista miehinen johto puuttui.”¹⁰ Tämä on varmasti sinänsä paikkansapitävä huomio, mutta isän poissaolon laajempi psykologinen vaikutus jää Jokipiiltä huomioimatta. Vertailevaa tilastotietoa hyödyntäen Jokipii toteaa, että perheitä, joissa äiti oli yksinhuoltaja, oli valtakunnan tasolla n. 15 % (Jokipiin alaviitteen mukaan vuoden 1950 tilasto), kun taas SS-miesten keskuudessa näitä perheitä oli lähes 25 % laskettuna SS-aseveljien kortiston mukaan.¹¹

Miehisen mallin puuttuminen kotona sai mitä ilmeisimmin osan tulevista suomalaisista SS-vapaaehtoisista hakemaan miehen mallia äärioikeistolaisista yhteyksistä, joissa toveruus ja haaveet aseveljeydestä toimivat yhteisön käyttövoimana.¹² Oma minä alistettiin ryhmälle, joka puolestaan tarjosi maskuliinista yhteenkuuluvuutta, toimintaa ja kokemuksen merkityksestä ja päämäärästä. Sinimustat ja mustapaidat vetivät riveihinsä isättömiä poikia, joille järjestön vanhemmat johtohenkilöt tarjosivat ihailun ja samaistumisen kohteen. Samoin AKS:n jäsenyyteen valmistavat ja kasvattavat Oppikoulujen Karjala-seurat kuten myös suojeluskunta toimivat nuorukaisille miehisyden kouluina ja isän korvikkeina. Vaikka kotona olisikin odottanut nojatuolissa lehteä lukeva turvallisen porvarillinen isä, toimivat radikaalin oikeiston nuorisojärjestöt haastajina tällaisissakin tapauksissa: suoraa toimintaa lupaavat ja uhrautumisen ja yhteenkuuluvuuden eetosta korostavat järjestöt haastoivat pehmeämpää porvarillista maskuliinisuutta ja vetivät puoleensa myös tulevia SS-miehiä.

Tässä yhteydessä on vielä syytä palata SS-miesten poliittista suuntautumista käsittelevään keskusteluun. Suomalaisten SS-miesten epäpoliittisuus on pitkään ollut kiinteä osa suomalaista SS-myyttiä. Epäpoliittisuusteesiä on toistettu monelta eri taholta: äärioikeistolaisten karsinnassa värväysvaiheessa epäonnistunut SS-värväyksen johtaja Esko Rieki, SS-miesten yhdistyksen Veljesapu ry:n toimeksiannosta pataljoonan historian kirjoittanut Mauno Jokipii ja SS-miehiä ihailleet sotahistorian amatöörit ovat kaikki olleet mukana pönkittämässä kuvaa epäpoliittisista SS-miehistä. Myös suomalaisista SS-miehistä valtiollisen selvityksen kirjoittanut professori Lars Westerlund on yhtynyt tähän äärioikeistolaisuutta vähättelevään näkemykseen. Tämä on sitäkin erikoisempaa, kun huomioidaan, että Westerlund vuonna 2017 julkaisemassaan omakustannekirjassaan *Cirkus Collani* korosti äärioikeiston osuutta SS-miesten poliittisissa kannoissa.¹³ Valtiollisen selvityksen loppuraportissa vuonna 2019 Westerlund pyörsi näkemyksensä ilman selitystä. Westerlund päätyi arvioimaan, että palvelussitoumuksista ei voinut luotettavalla tavalla päätellä SS-miesten poliittisia kantoja.¹⁴

Vertailemalla palvelussitoumuksissa ilmaistuja poliittisia kantoja SS-aseveljet ry:n jäsenkorteissa kerrottuihin jäsenyyksiin poliittisissa järjestöissä voidaan kuitenkin todeta, että vapaaehtoiset eivät liioitelleet poliittisia näkemyksiään palvelussitoumuksissa. Värväysvaiheessa täytetyissä palvelussitoumuksissa kysyttiin suoraan puoluekanta, kun taas SS-aseveljet ry:n jäsenkorteissa vastaava kohta koski toimintaa aatteellisissa järjestöissä. Jäsenkortit täytettiin pari vuotta värväytymisen jälkeen, mutta niissä mainittu toiminta aatteellisissa (poliittisissa) järjestöissä sijoittui pääosin värväystä edeltävään aikaan. Näin palvelussitoumukset ja jäsenkortit ovat vertailukelpoisia, kun tarkastellaan SS-miesten poliittisia kantoja värväytymisajankohtana. Voidaan kuitenkin todeta, että jäsenkorteissa mainittu aktiivisuus järjestöissä oli poliittisen sitoutumisen osalta intensiivisempää aktiivisuutta kuin pelkkä puoluekannan ilmaiseminen. 163 SS-miestä ilmaisi poliittisen kannan sekä palvelussitoumuksessa että SS-aseveljet ry:n jäsenkortissa. Näistä 94 eli 58 % ilmaisi identtisen kannan molemmissa lähteissä, kun taas 41 eli 25 % loivensi poliittista kantaansa allekirjoittaessaan palvelussitoumuksen. Nämä loivennukset merkitsivät käytännössä IKL:n jä-

senyyden peittelemistä värväysvaiheessa joko jättämällä poliittisen kannan mainitsematta tai sitten ilmoittamalla olevansa joko kokoomuksen kannalla tai olevansa vain isänmaallinen tai oikeistolainen yleisellä tasolla. Poliittisen kannan ilmoitti jyrkempänä vain seitsemän (4 %) vapaaehtoista. He olivat IKL:n jäseniä, jotka kertoivat palvelussitoumuksissaan kannakseen kansallissosialismin. Joidenkin kannat vaihtelivat Karjala-aatteen (joko AKS tai Oppikoulujen Karjala-seurat) ja eri oikeistolaisten puolueiden välillä. Vertailun keskeinen tulos on se, että SS-miehet värväytymisvaiheessa pikemminkin vähätelivät kuin liioittelivat äärioikeistolaista poliittista sitoutumistaan. Suurin osa ilmaisi sitoutumisensa yhtäpitävästi palvelussitoumuksissa ja jäsenkorteissa. Poliittisen kannan vähättely värväysvaiheessa saattoi johtua siitä, että värväystä hoitaneen Esko Riekin pelättiin karsivan äärioikeistolaisia hakijoita. Seuraavaksi valaisen Tauno Aarnin esimerkkitapauksen avulla nuoren miehen sosialistumista tulevaksi SS-mieheksi. Kun äärioikeistolainen aatteellinen kanta näyttäytyy osana nuorukaisen kehityskertomusta, tulee poliittinen sosialisatio ymmärrettävämmäksi ja palvelussitoumuksessa ilmaistu kanta nivoutuu yhteen oikeistohenkisen aseveljeyden kokemuksen tavoittelun kanssa.

Tauno Aarni – kaltoin kohdeltu koulupoika voimaantuu

Tauno Aarni syntyi lähetystyöntekijäperheeseen Ambomaalla 3.3.1919. Aarnin vanhemmat toivat pojan Suomeen palaten itse lähetyksentälle vuoden jälkeen. Helsingissä Tauno majoitettiin Tuomisen pappispariskunnan hoidettavaksi. Tauno Aarni vietti lapsuus- ja nuoruusvuotensa seitsenvuotiaasta viisitoistavuotiaaksi Tuomisten luona. Rouva Tuominen osoittautui Aarnin myöhemmän arvion mukaan henkisesti sairaaksi sadistiksi. Vanhemmat totesivat Aarnin mukaan sittemmin, että jos he olisivat tienneet rouva Tuomisen luonteesta he eivät ikinä olisi jättäneet poikaansa tämän hoitoon. Tuomisten luona Tauno Aarnilla ei ollut oman kertomansa mukaan ainuttakaan leikkikalua. Hänellä ei ollut lupa olla yksin ulkona, edes pienintäkään hetkeä. Fyysinen heikkous ja rouva Tuomisen kanssa osittain pikakursseina kotiopiskeltu koulu johti siihen, että koululääkärin kanssa sovittiin Aarnin jäävän luokalle. Lääkäri määräsi Aarnille lisäksi päivittäistä ulkoilua, jonka rouva Tuominen toteutti omalla pedanttisella tavallaan: Tauno joutui päivittäin juoksemaan pihan ympäri kymmenen kertaa rouva Tuomisen seurattuna suoritusta ikkunasta. Kahdeksan vuoden ajan hän sai viikoittain selkäsaunan, jonka rouva Tuominen antoi koivurisuilla paljaalle takapuolelle. Sopimattomista puheista tai vastauksista Aarni sai rangaistukseksi suun täyteen saippuaa. Kasvatti-isä Juho Tuominen hoiti lähetystyöntekijöiden matka-asioita, mutta lapsettoman pariskunnan keskinäisessä dynamiikassa hän oli täysin altavastaja. Hän oli harvoin kotona eikä uskaltanut asettua vaimoiaan vastaan ja puolustaa Taunoa. Koulussa Taunolla ei ollut ystäviä ja porukan heikoimpana hän oli vahvempien armoilla ja joutui tottelemaan heitä.¹⁵

Vuonna 1934 Taunon vanhemmat palasivat Suomeen ja perhe asettui Lahteen, mutta isä lähti kahden vuoden päästä takaisin Ambomaalle. Tauno jatkoi koulunkäyntiään Lahdessa. Hän vietti aikaa oman kertomansa mukaan eniten tyttöjen seurassa. Tovereidensa keskuudessa hän oli epäsuosittu johtuen siitä, että hänen äitinsä tunsu suuren osan koulun opettajakunnasta ja opettajat kyläilivät ahkerasti Aarnin kotona. Päästyään ylioppilaaksi vuonna 1938 Aarni muutti Helsinkiin opiskelemaan sosiologiaa. Yliopistolla hän liikkui edelleen pääosin naispuolisten opiskelutovereiden seurassa. Kesällä 1939 Aarni tutustui kenraali Lennart Oeschin tyttäreeseen. Aarni vietti aikaa Oeschien kodissa ja tapasi samalla nuorten upseerien ja opiskelijoiden piiriä, joka kokoontui helsinkiläisessä kahvilassa. Tämän piirin henki oli saksalaismyönteinen ja maanpuolustushenkinen ja monet kuuluivat IKL:ään.

Talvisota keskeytti Aarnin opinnot. Aarnin osalta sota merkitsi siviilipuolustuksen virkamiesteh-
tävien hoitamista puolustusministeriössä. Ministeriössä hankittujen kontaktien avulla Aarni uskoi saa-
vansa työpaikan teollisuuden palveluksessa. Kun Aarni koki, ettei hän soveltunut yliopisto-opintoihin,
näyttäytyi mainosala houkuttelevana. Aarni aloittikin opiskelun Myynti- ja mainoskoulussa korkeakoulu-
linjalla tavoitteena valmistua mainoshoitajaksi. Kurssi alkoi 16.9.1940.¹⁶ Muutamaa kuukautta myöhem-
min, 19.12.1940, Aarni liittyi Valpon henkilökortin mukaan Kansallissosialistien järjestöön. Aarni yritti
sodan jälkeen häivyttää poliittista aktiivisuuttaan. Puolueen jäsenyydestä hän ei hiiskunutkaan, mutta
myönsi, että kenraali Oeschin tyttären piirissä liikkui IKL-henkistä ja saksalaismyönteistä väkeä. Edellä
selostetut Aarnin elämäntarinaa liittyvät tiedot ovat peräisin hänen omista selostuksistaan sodan jälkeen
Ruotsin poliisille ja ulkomaalaisviranomaisille.¹⁷

Tauno Aarnin passikuva. Kuva: Riksarkivet, Statens utlänningskommission.

Tauno Aarni liittyi SS-pataljoonaan, samoin kuin suuri osa ystäväpiiriä, jonka kanssa hän oli ollut tekemisissä ennen talvisodan syttymistä. Aarnin värväytymisen taustalla voidaan nähdä halu päästä osalliseksi miehisen yhteisön jäsenyydestä ja toveruudesta. Kouluaikana koettu alisteinen asema toveriyhteisössä, fyysinen heikkous ja sairaalloisuus ja viihtyminen tyttöjen parissa saivat Aarnin etsimään toisenlaista yhteisöä, sotilaallista toveruutta ja porukkaa, jossa hän olisi yksi vahvoista ja kunnioitetuista miehisistä miehistä. Traumaattinen lapsuus ilman omia vanhempia julman kasvattiäidin armoilla oli myös selkeästi avainkokemus Aarnille. Kasvatti-isä ei ollut juurikaan läsnä nuoren Taunon elämässä. Oman isän hylkäämiseksi tuleminen ja kasvatti-isä Juho Tuomisen kyvyttömyys puolustaa Tauno Aarnia pakottivat tämän etsimään miehistä auktoriteettia ja esikuvaa jostain muualta. Kansallissosialismi ja SS tarjosivat tätä: ei enää epävarmuutta ja heikkoutta vaan jyrkkä miehinen, tarvittaessa väkivaltainen vastaus kaikkiin ongelmiin, ja kaiken kruununa sulautuminen ehdottomaan ja eheyttävään toveruuteen. Aarni merkitsi palvelusitoutumukseen puoluekanakseen kansallissosialismin. Tämä kanta saa vahvistuksen Valpon Aarnia koskevan henkilömapin tiedoista: Aarni oli Kansallissosialistien järjestön jäsen.

Suomalainen SS-pataljoona kotiutettiin kesällä 1943. Tauno Aarnin lähtö Hitlerjugendin nuorisajohtajakurssille Garmisch-Partenkircheniin vuonna 1944 kertoo todennäköisesti siitä, että Aarni ei kokenut aiheelliseksi ottaa etäisyyttä Saksaan tai kansallissosialismiin. SS-aseveljet ry:n puheenjohtaja Kalervo Kurkiala valikoi lähtijät, jotka edustivat aatteellisesti sitoutunutta SS-miesten ydinjoukkoa. Kurssille osallistui myös suomalaisia partiolaisia.¹⁸ Aarni kertoi myöhemmin valikoituneensa lähtijäksi viime hetkellä, kun yksi lähtijä poistettiin lennolta humalatilalla vuoksi. Aarni oli aiemmin saanut saksalaisen sotakirjeenvaihtaja- ja propagandakoulutuksen Berliinissä. Hän oli suomalaisen natsipuolueen jäsen. Suomen ja Saksan välirikon jälkeen Aarni katsoi parhaaksi paeta Suomesta Ruotsiin syksyllä 1944. Aarni saapui laivalla Gävleen 1.10.1944 ja ilmoitti olevansa poliittinen pakolainen.¹⁹

35

Ruotsin ulkomaalaisviranomaisten kuulusteluissa Aarni kertoi kuuluneensa Wiking-divisioonan tiedusteluosastoon eli *Aufklärungsabteilungiin*. Ennen operaatio Barbarossan alkua hänen yksikkönsä oli sijoitettu Lublinin läheisyyteen. Aarnin mukaan saksalaiset aliupseerit raahasivat komppanian juhliin säkkeihin sullottuja juutalaisia. Sotilaat potkivat sitten näitä eläviä säkkejä ja pahoinpitelivät juutalaisia kaikilla kuviteltavissa olevilla tavoilla. Lopulta juutalaiset Aarnin mukaan todennäköisesti tapettiin. Aarni kertoi myös, että operaatio Barbarossan ensimmäisen viikon aikana SS-joukoille kerrottiin, että kaikki juutalaiset piti tappa.²⁰

Ruotsin viranomaisten epäilykset Aarnia kohtaan heräsivät, kun hän sodanjälkeisissä kuulusteluissa kertoi gävleläiselle poliisille ampuneensa sodan aikana juutalaisia. Aarni ilmaisi asian seuraavin sanoin: ”Om ni visste hur många judar jag skjutit.” (Tietäisittepä kuinka monta juutalaista olen ampunut). Aarni kertoi myös joutuneensa toistuvasti ampumaan neuvostosotilaita ja että hän oli pitänyt asianomaisten kohdalla juutalaisuutta raskauttavana seikkana.²¹ Aarni ehkä kuvitteli poliisin jakavan hänen arvomaailmansa, mutta poliisin reaktio olikin tyrmistynyt. Useamman kuulustelun mittaan Aarnin lausunto muutti muotoaan. Aluksi Aarni ilmoitti ampuneensa itsepuolustukseksi ja että ammutut sattuivat olemaan juutalaisia puna-armeijan sotilaita. Toinen versio ampumisesta oli, ettei Aarni itse ollut osallistunut juutalaisten tappamiseen mutta myönsi, että oli kerran antanut armonlaukauksen tien vieressä makaavalle juutalaiselle, jota oli ensin ammuttu konepistoolilla selkään tai niskaan. Myöhemmin Aarni selvensi lausuntoaan ja sanoi että aiempi itsepuolustuskommentti oli teoreettinen. Hän olisi tarvittaessa ampunut itsepuolustukseksi mutta ei ollut joutunut tilaisuuteen, jossa olisi joutunut ampumaan. Aarnin viimeinen sana oli, että hän ei ollut tappanut ketään. Sen sijaan hän kuvaili yksityiskohtaisesti näkemiään pahoinpitelytapauksia, joissa tekijöinä oli saksalaisia. Lublinin seudulla Aarni oli nähnyt, miten juutalaisten partoja valehtiin bensinillä ja sytytettiin tuleen. Lisäksi hän oli nähnyt hakaristikuvioiden viiltämistä juutalaisten päihin ja miten juutalaisen kallo murskattiin lapiolla. Aarni oli valokuvannut juutalaisten brutaalia kohtelua, mutta

valokuvat olivat sittemmin kadonneet. Kun hän oli kritisoinut saksalaisten epäinhimillisiä toimintatapoja, hän oli saanut vastaukseksi kysymyksen ja lakonisen toteamuksen: ”Miksi olet täällä? SS:n piirissä ei ole inhimillisyyttä.” Aarni kertoi, ettei ollut koskaan pitänyt juutalaisista. Aarni oli muodostanut käsityksensä juutalaisista jo kouluaikoinaan Helsingissä. Aarni lisäsi kuitenkin, että hän ei voinut hyväksyä saksalaisten tekoja eikä osallistunut juutalaisten pahoinpitelyyn.²² Olivatko nämä vain selittelyjä, jotka auttoivat häntä selviämään sodanjälkeisissä oloissa ja edistämään kansalaisuushakemusta? On hyvin mahdollista, että Aarni lipsautti totuuden kehuskellessaan poliisille Gävlessä tappaneensa juutalaisia.

Långmoran pakolaisleirillä Aarni joutui tekemisiin muiden entisten suomalaisten SS-miesten kanssa. Toisin kuin Aarni osa heistä he oli onnistunut salaamaan SS-menneisyytensä. Aarnin mukaan he kohtelivat häntä petturina uhkaillen ja pahoinpidellen häntä pakottaakseen hänet vaikenemaan heidän SS-taustastaan. Hitlerin kuoleman jälkeen suomalaiset SS-miehet pitivät Aarnin mukaan yhteisen juhlallisen muistotilaisuuden, mutta Aarnia ei hyväksytty mukaan. Vasikoimisen välttämiseksi Sakari Lappi-Seppälä ja joukko muita SS-miehiä pahoinpiteli Aarnin kertoman mukaan tämän remmeillä lyömällä ja käyttäen märkiä pyyhkeitä niin että pahoinpitelystä ei jäisi jälkiä. Kun Aarni oli murrettu fyysisesti, hänet pakotettiin kirjoittamaan kirje, jossa hän tunnusti erinäisiä (oman kertomansa mukaan perättömiä) rikoksia kuten neuvostokansalaisten tappaminen. Kirjeet uhattiin lähettää valvontakomissiolle ja Neuvostoliiton suurlähetystölle, mikäli Aarni vasikoisi. Aarni oli huolissaan kirjeiden päättämisestä Ruotsin viranomaisille. Tämä olisi vaikeuttanut merkittävästi hänen kansalaisuushakemuksensa käsittelyä.²³

Aarnin kertomukseen pahoinpitelystä on syytä suhtautua varauksella. Sakari Lappi-Seppälä oli vaihtanut poliittista kantaa vasemmistolaiseen suuntaan, ja on mahdollista, että hän oli soluttanut leirille hankkiakseen tietoa siellä olevista suomalaisista äärioikeistolaisista. Muista arkistolähteistä löytyvän materiaalin perusteella Aarni vaikutti olevan hyvissä väleissä Långmoran leirille suljetun suomalaisen äärioikeistolaisen pakolaisleirin kanssa. SS-upseeri Kim Lindbergille osoitetussa Hitlerin syntymäpäivänä 20.4. 1945 päivätyssä tervehdyksessä ”Långmoran–Lebensraumin ajoilta” Aarnin allekirjoitus komeilee ylimpänä ja muiden allekirjoittajien joukosta löytyvät mm. Örnulf Tigerstedt, Ari Kauhanen, Erkki Rääkönen ja Gunnar Lindqvist sekä entisistä SS-miehistä Henry Lindahl. Tervehdyksen kuvaosiossa ruotsalainen upseeri pitää sormenpäissään bumerangia ja puhekuplassa on teksti ”Pannaan mappiin”. Ilmeisesti Aarni ja hänen kohtalotoverinsa Långmoran leirillä kokivat turhautumista hylättyjen vapautusanomusten ja byrokratian kanssa. Kim Lindberg puolestaan oli vapautunut internoinnista ja aloitteli lentäjän uraa Ruotsissa.²⁴

Monta kertaa kuulustelujen aikana muuttunut kertomus ei lisännyt Aarnin uskottavuutta. Ruotsin kansalaisuuden hän sai vasta pitkän viiveen jälkeen. Vapauduttuaan internoinnista Aarni meni naimisiin ruotsalaisen naisen kanssa, perusti perheen ja saavutti menestystä etevänä valokuvaajana ja valokuvausliikkeen omistajana Eskilstunassa. Ruotsissa Aarni alkoi käyttää etunimeä Teddy. Kansalaisuuden saatuaan hän jatkoi valokuvaajana Eskilstunassa perustamassaan yrityksessä nimeltä Studio Aarni. Aarni esiintyi 1970-luvulla valokuvausaiheisissa televisio-ohjelmissa. Vuodesta 1983 Aarni opetti valokuvausta Fotohögskolanin lehtorina Göteborgin yliopistossa. Lisäksi hän väitteli uskontotieteen tohtoriksi. Väitöskirjassaan²⁵ hän palasi lapsuutensa Ambomaan uskonnolliseen aihepiiriin. Tauno Aarni kuoli vuonna 1985. Hän ei koskaan paljastanut tyttärelleen, että oli ollut SS-miehenä itärintamalla. Tyttäret tiesivät isänsä oleskelleen sodan aikana Saksassa, muuta tietoa SS-palveluksesta paljastui heille vasta puhelinhaastattelun yhteydessä keväällä 2019.²⁶

Hoivaa kovan kuoren alla – Ahti Paikkalan rintamakokemukset

Aseveljeys merkitsi vihkiytymistä itsensä taistelukentällä kovettaneiden miesten piiriin. Tässä piirissä oma minä oli alisteinen ryhmälle. Yksilön sulautuminen ryhmään merkitsi ystävyiden korvaamista aseveljeydellä, jossa henkilöllä ei ollut väliä: kaatunut toveri voitiin nopeasti korvata kellä tahansa täydennysmiehellä. Ryhmän toimintaa määrittivät tiukat normit: karu maskuliinisuus, brutaalius, alentuva suhtautuminen naisiin sekä kotirintaman ja takalinjojen ”etappisikoihin”. Kovan kuoren alla aseveljeyteen kuului kuitenkin mahdollisuus hoivaavaan ja fyysiseen läheisyyteen miesten kesken. Tuomalla esiin feminiinisiä piirteitä ja luomalla rintamalla perheen kaltaisia yhteisöjä sotilaat ylläpitivät siviilistä ja kotirintamalta tuttua maailmaa. Samalla sotilaat Thomas Kühnen mukaan osoittivat, että he tulivat toimeen ilman oikeita naisia ja oikeita perheitä. Sotilaiden viesti oli, että he kykenivät itse miehinä luomaan perheeseen kuuluvan lämmön ja rakkauden, vaikka hetken päästä he taistelivat kylmäverisesti ja paradoksaalista kyllä polkivat jakoihinsa siviilimaailman moraalien, jota perheenkaltainen lämminhenkinen yhteisö näennäisesti ylläpiti.²⁷

Saksalaisessa joukkueessa tai komppaniassa päällikkö otti Kühnen mukaan isän roolin toimien isällisen ankarasti mutta samalla oikeudenmukaisesti. Hän oli valmis kuuntelemaan kaikkia ”lapsiaan”. Komppanianpäällikkö tai joukkueenjohtaja edusti sotilaiden maailmassa maskuliinista puolta, ulkoapäin tulevien käskyjen ja julkisen elämän toimijaa. Perhepiirin sisäpuolella äitihahmo, kersantti tai kokenut sotamies, toimi äidillisenä ja hoivaavana hahmona huolehtien alaistensa fyysisestä ja henkisestä hyvinvoinnista ja varusteista. Ne, jotka eivät selvinneet velvoitteistaan saivat osakseen äidillistä hoivaa, niskoivat ja laiskurit taas äidillistä kuria. Näin Thomas Kühnen mukaan sotilaselämän perusyksiköt toimivat siviilielämästä tutun perhedynamiikan mukaan.²⁸ Sotilaat loivat Kühnen mukaan vaihtoehdoisen hoivaavan yhteisön todistaakseen voivansa korvata kodin ja feminiinisuuden ja olevansa sittenkin hyviä ihmisiä, vaikka tappaminen olikin heidän työtään.

Suomalaisten SS-miesten keskuudessa Ahti Paikkala näyttäytyy hahmona, joka edusti sekä aseveljeyden karskia että hoivaavaa puolta. Hän oli tovereitaan hieman vanhempi, syntynyt vuonna 1909. Paikkala toimi Valtiollisen poliisin etsivänä ennen SS-joukkoihin värväytymistä ja raportoi ilmeisesti suomalaisille turvallisuus- ja tiedusteluorganisaatioille myös SS-palveluksen aikana.²⁹ Paikkalan rintamalla kirjoittamassa päiväkirjassa on kovemman soturi-identiteettiä kuvaavan aineksen lisäksi havaittavissa merkkejä miesten keskeisestä läheisyydestä ja huolenpidosta eli aseveljeyden pehmeämmästä puolesta.

Ahti Paikkala todisti heinäkuun alussa 1941 Westland-rykmentin seitsemännen komppanian suorittamia kostotoimia, joiden seurauksena läheinen kylä siviiliasukkaineen tuhottiin. Kosto oli nimellisesti seurausta rykmentinkomentaja Hilmar Wäckerlen kaatumisesta. Paikkala oli selkeästi jo sisäistänyt SS:n piirissä vallitsevan karskin suhtautumistavan: päiväkirjamerkinnän mukaan ”lakkasi muutama ryssä ja juutalainen vanhenemasta”. Kuvaan kuului tietynlainen huoleton vähättely – ”muutama ryssä ja juutalainen” oli vahvasti alakanttiin, kun kyse oli kokonaisen kylän asukkaiden teloittamisesta, ja vanhenemasta lakkaaminen vertautui ali-ihmisenä nähdyn vihollisen mitättömään ihmisarvoon. Tapa, jolla Paikkala selosti tapahtumia, oli kerrontaa kollektiivisesta toiminnasta passiivimuodossa. Kaiken tuhoamisen keskellä *tavattiin* sotilaspastori Ensio Pihkala, joka toi ensimmäiset terveiset Suomesta. Tappaminen jatkui sotilaspastorin tapaamisen jälkeen (Pihkalan päiväkirjamerkintöjen perusteella hän oli itse myös teloitusten silminnäkijänä.) Paikkalan mukaan ”Ryssä täytyi edelleen m.m. majapaikan vieressä olleesta tchekan vanakilasta löytää muuripataan kätkeytyneenä. Siitä olikin lyhyt matka teloituspaijalle.”³⁰ Kuka teloitti ja kuka mahtoi vain seurata tapahtumia todistajana? Tätä on pohdittu moneen kertaan suomalaisia SS-miehiä koskevassa uudemmassa tutkimuksessa. Aseveljeyden näkökulmasta yksikön miehet suorittivat teloituk-

set yhdessä ja yksissä tuumin, ilman että kenenkään tarvitsi ottaa siitä henkilökohtaista moraalista vastuuta. Kansanmurhan luonteen saanut sotaretki eteni niin, että yksikön miehet olivat yhteen hitsautunut ryhmä, joka pönkitti omaa identiteettiään nöyryyttämällä ja sitten tuhoamalla ulkopuoliseksi määritellyt viholliset, niin sotilaat kuin siviilit.

Tarnopolissa Paikkala noteerasi sivumennen juutalaisvainot synagogien hävityksineen. SS-miehet ”organiseerasivat” eli ryöstivät kaupungissa järjestelmällisesti tarpeellisiksi katsomiaan tavaroita. Ryöstelyn päätteeksi Paikkala kirjoitti itsestään kolmannessa persoonassa: ”Vanha ’tunnelissa’ ja yön eräässä siviilitalossa.”³¹ Humalahakuinen juominen oli myös kollektiivinen suoritus, jolla turrutettiin päivän kokemuksia Tarnopolin verisistä vainoista. Juominen liitti aseveljiä yhteen ja siihen osallistuessaan Paikkala asetti oman minänsä sivuun sulautuen ”vanhana” yhteen aseveljien kollektiiviseen piiriin. Seuraavana päivänä juominen jatkui upseeritoveri Mansalan kanssa. Miehet jakoivat päivällä pullon konjakkia. Illalla oli vuorossa hyökkäys paikalliseen kylään.

Paikkala arvioi päiväkirjassaan suomalaisten suoriutumista ja aseveljeyden kovaa puolta korostavilla miehisen maineen mittapuulla – ketkä osoittivat rohkeutta ja hallitsivat hermonsä taistelussa ja kenen hermot pettivät. Lammi oli Paikkalan merkintöjen mukaan saanut saksalaisilta liikanimen ”Ablaufer”. Lammin hermot eivät Paikkalan mukaan kestäneet taistelua, vaikka hän joukon ollessa levossa saattoikin esiintyä ”kuin toinen mies, miltei ’paras’ joukosta”. Pöyhönen näytti taas Paikkalan mielestä välillä jo ”heittäneen kirveensä järveen”, mutta yritti taas suomalaisten maineen takia kaikkensa. Konttinen oli Paikkalan mielestä hermojensa ja olemuksensa puolesta sopiva kauniisiin puheisiin ja rauhan aikaan, mutta sota ei ollut Konttiselle oikea paikka. Penna Konttinen yritti Paikkalan mukaan kaikkensa, mutta sitten tuli uskon puute ja hermoilu jopa toverijoukossa. Kehuja taas tuli Kyösti Virtaniemelle ja Paavo Maunulalle, joita Paikkalan mielestä kehtasi sanoa suomalaisiksi. ”Ei hermoilua eikä arkailua, tekevät työnsä nurekumatta ja ovat rauhallisia. Kiväärimehinä joutuvat hyökkäyksissä kulkemaan keulassa ja tekevät sen miehinä.”³² Paikkala arvioi myös omaa suoriutumistaan. ”Totuus on se, että sota on luonnollisesti vaikuttanut minuunkin ja hermoihini, mutta ei vaikuttavasti. Lisäksi antaa intoa se, että täytyy olla ”omille” esimerkkinä ja innoittajana. Lienenkin tähän saakka selvinnyt melkoisen ”puhtain paperein”. [...] Toivottavasti hermoni kestävät edelleen ja usko on edelleenkin vahva, että Suomessa on sarkani odottamassa kyntäjäänsä, vaikkakin tämä sarka lienee melkoisen vatimaton, mutta kuitenkin maailman parhaassa maassa – Suur-Suomessa.”³³ Miesten maine saksalaisten silmissä oli Paikkalalle selvästi keskeinen asia. Suomalaisien SS-miesten keskuudessa näyttää yleensäkin vallinneen pyrkimys demonstroida saksalaisille suomalaisten rohkeutta ja sotataitoa.

Ryöstelyn, juomisen ja taisteluiden lomassa Ahti Paikkala hoiti näiden aseveljeyden kovaa puolta lujittavien toimintojen ohella myös aseveljeyden pehmeämpään puoleen liittyviä asioita. Vanhempana miehenä ja upseerina Paikkala koki vastuuta alaisistaan ja muista Westland-rykmentin kuudennen kompanian suomalaisista. Erityisen huolenpidon kohteena oli ”Kuopus” eli Kyösti Virtaniemi. Taistelun aikana Paikkala merkitsi päiväkirjaansa olleensa ”tietysti” Kuopuksen luona. 20.8.1941 Ahti Paikkala kirjoitti päiväkirjaansa: ”Yöksi karkasi ”Kuopus” ryhmästään ja joukkueestaan tullen luokseni yöksi, jonka vietimme heinissä maaten.” Vuonna 1909 syntyneen Paikkalan ja vuonna 1923 syntyneen ”Kuopuksen” eli Virtaniemen välillä vallitsi lämmin suhde, joka lujittui entisestään, kun ympäriltä kaatui tai haavoittui suomalaisia tovereita. Kuopus ja Paikkala olivat jo elokuun alussa hakeutuneet toistensa seuraan, ja Kuopus oli kertonut vanhemmalle toverilleen, että jatkuvasta vihollisen tykistötulesta huolimatta sotaretki voitti hänen mielestään koulunkäynnin. Selvittyään hengissä ilmapommituksesta, jossa sai surmansa suomalainen SS-mies Sakari Pöyhönen, Paikkala kirjoitti päiväkirjaansa, että Westland-rykmentin 6. kompanian suomalaisten joukko oli pahasti harventunut. Jäljellä oli Paikkalan lisäksi enää ”Kuopus” ja Lammi. Kuopuksesta Paikkala kirjoitti: ”Kunpa saisin olla yhdessä Kuopuksen kotoisen ja veroisen nuorukaisen

kanssa vielä sodan päätyttyäkin.”³⁴ Kuopuksen eli Virtaniemen syntymäpäivänä 1.10.1941 Paikkala kirjoitti: ”Körsäs täytti 18 v. Ei lahjaa. Lupasin myöhemmin. Samana päivänä eteenpäin kaakkoon.” Virtaniemi oli Paikkalalle niin läheinen, että lempinimiä tuli käyttöön useampi ja syntymäpäivälahja nuorelle suojatille oli asiaankuuluva ja itsestään selvä muistaminen. Myöhemmin Paikkalan ja Kuopuksen jouduttua eri yksiköihin Paikkala pohti jo valmiiksi kirjoittamansa kortin lähettämistä Kuopukselle. Hän jätti sen kuitenkin lähettämättä, koska arveli että ”isku olisi liian kova, ja kortti palaisi minulle merkinnällä ”vastanottaja kaatunut””.³⁵ Paikkalan ja Virtaniemen läheiset välit ovat esimerkki aseveljeyden dynamiikasta, jossa vanhempi ja kokenempi sotilas ottaa uuden tulokkaan tai nuoremman sotilaan suojelukseensa ja huolehtii tästä niin, että huolenpito ja hoiva saavat lähes äidillisiä piirteitä.

Miehistä läheisyyttä esiintyi paitsi rintamayhteisön ruohonjuuritasolla myös SS-divisioona Wikingin komentajan kenraali Felix Steinerin suhteessa tavallisiin rivimiehiin. Steinerin johtajuus edusti SS-upseerille asetettua toverillisuuden ja epämuodollisen johtajuuden ihannetta.³⁶ Hän taputteli mielellään suomalaisvapaachehtoisia olalle tai saattoi leikkisästi nipistää heitä poskesta. Steiner koki myös luontevaksi olla alastomien SS-miesten seurassa ulkosalla ja tulla valokuvatuksi poseeraten SS-kenraalin univormussaan yhdessä ilkosillaan olevien, arjalaisuutta huokuvien nuorukaisten kanssa.³⁷ Alastomuus ja lihaksikkaan, fyysisesti ja rodullisesti terveeksi nähdyn sotilaan kehon ihannoiminen kuului SS:n propagoimaan ruumiinkulttuuriin.

Kenraali Felix Steiner alastomien SS-miesten seurassa. Kuva: Sotamuseo.

Olavi Helaseppä – aseveljeyden ulkokehältä osaksi rintamayhteisöä

Aseveljeyden pehmeä puoli ei kuitenkaan toteutunut läheskään kaikkien suomalaisten SS-miesten kohdalla. Nuorimpiin vapaaehtoiisiin kuulunut 17-vuotias Olavi Helaseppä (s.24.2.1924) ei päiväkirjamerkin­töjensä perusteella näyttänyt löytäneen ketään Paikkalan tapaista mentoria ja suojelijaa, joka olisi tarjonnut turvaa ja läheisyyttä. Helaseppä ei tosin tällaista näytä edes etsineen. Jo värväytymisvaiheessa hän kirjoitti päiväkirjaansa lääkärintarkastuksesta: ”saimme ensin jonottaa pari tuntia. Mieliä pyrkii laskemaan, kun näki, millaiseen porukkaan joutuisi.”³⁸ Helaseppä ei tarkemmin eritellyt SS-vapaaehtoisten joukossa kokemansa vastenmielisyyden tunteen syitä. Myöhemmin päiväkirjassaan hän arvioi pärjäävänsä porukassa hyvin nuoresta iästään huolimatta älynsä ja viileän analyttisyytensä ansiosta. On mahdollista, että hän koki olevansa henkisesti ja sosiaalisesti ylemmällä tasolla kuin värväystä hoitaneessa insinööritoimisto Rataksessa vastaan tulleet muut SS-miehet. Olavi Helaseppän isä oli Mäntän kirkkoherra Richard Hjelt-Helaseppä. Olavi joutui käymään pitkän periaatteellisen keskustelun, joka vasta vanhemman veljen Mikon tuella päättyi lähtöluvan heltämiseen. Richard Hjelt-Helaseppä oli lopulta vahvasti mukana SS-pataljoonan taustavoimana. Hän kuului SS-vapaaehtoistoimikuntaan ja oli läsnä pitäen hartaushetken SS-miesten valatilaisuudessa Gross Bornin leirillä. Näistä lähtökohdista katsottuna Olavi Helaseppä kuului SS-miesten ylempään sosiaaliseen segmenttiin. Insinööritoimisto Rataksessa tarkastellessaan lääkärintarkastukseen jonottavia vapaaehtoisia Olavi Helaseppä joutui kosketuksiin hyvin toisenlaisista oloista tulevien nuorten kanssa.

SS-pataljoonaan pyrki sosiaalisesti kirjava joukko, johon mahtui niin Helaseppän kaltaisia lyseossa ja yliopistossa opillista sivistystä saaneita nuorukaisia kuin hädin tuskin luku- ja kirjoitustaitoisia miehiä. Tauno Aarni puolestaan kertoi sodan jälkeen palveluksessaan olleille aloitteleville valokuvaajille, että suomalaisen SS-pataljoonaan hakeutui suorastaan rikollista ainesta.³⁹

Helaseppä hakeutui SS-mieheksi Kansallissosialistien Järjestön kautta. Järjestön johtajan Arvi Kalstan kakkosmies jääkärimajuri Onni Kohonen otti vastaan vapaaehtoiset.⁴⁰ Helaseppä merkitsi palvelusitoumukseen puoluekannakseen kokoomuksen. Hänellä oli nuoresta iästään (17 vuotta) huolimatta kokemusta poliittisesta toiminnasta Oppikoulujen Karjala-seurassa. Helaseppä oli pitänyt suoraan karjalaisille vieraille osoitetun puheen 27.2.1941 (todennäköisesti Karjala-seurassa) ja ”Karjalan vapaustaistelut vv.1918–22” otsikoidun 14-sivuisen esitelmän ensin koulussa 3.11.1938 ja sitten uudemman kerran Karjala-seuran kokouksessa 30.1.1939.⁴¹ Heimoaate oli mitä ilmeisimmin yksi Helaseppän poliittisen katso­muksen keskeisistä komponenteista.

Olavi Helaseppä. Kuva: Kansallisarkisto.

Syyskuussa 1941 ensimmäisen päiväkirjavihon tullessa täyteen värväys- ja koulutusvaiheen kokeimuksia Helaseppä kirjasi vihon viimeisille lehdille keskeisiä ohjenuoria ja muistettavia asioita ikään kuin uskon vahvistukseksi. Ensimmäisenä päiväkirjan lisälehdillä tulee vastaan AKS:n marssi, sitten runo otsikolla *Iskekää* ja tämän jälkeen suurin kirjaimin kirjoitettu lista sotilaan velvollisuuksista. Listan kärjessä oli SS:n tunnuslause *Meine Ehre heisst Treue* ja se päättyi sanoihin *Gemeinschaft nur durch Kameradschaft*. ”yhteisöllisyyttä ainoastaan aseveljeyden/toveruuden kautta”. Saksankieliset muistiinpanot kertovat selvästi, että näitä asioita oli teroitettu suomalaisille SS-miehille oppitunneilla. Aseveljeyden oli velvollisuus, ja tämän velvollisuuden täyttämiseen Olavi Helaseppä pyrki. Helaseppä oppi myös arvostamaan saksalaisia kouluttajia. 21.8.1941 hän kirjasi muistiin saksalaisen komppanianpäällikön suorapuheiset sanat, että pinnaaminen ja velttous koulutusvaiheessa kostautuisivat tappioiden rintamalla ja että siitä seuraavista sankari-kuolemista ei olisi hyötyä Saksalle eikä Suomelle.

Helaseppä ei päiväkirjansa perusteella vaikuttanut aina arvostavan muiden suomalaisten SS-miesten remuavaa, humalapäistä ja rähinöivää toveruutta. Helaseppä pyrki kuitenkin itse olemaan kunnollinen aseveli, joka kumosi toverillisen juomansa maltillisemmin eikä mennyt mukaan riidanhaastamiseen. Sen sijaan hän pyrki toimimaan järkevästi ja olemaan itse hyvänä esimerkkinä suomalaisen sotilaan nuhteettomuudesta. Helaseppä kuvaili itseään sanoilla ”rauhallisuuden, raittiuden ja järjen perikuva”.⁴² SS:n hierarkian yläportilla tiedostettiin väärinkäytetyn aseveljeyden kääntöpuolet. Toveruus saattoi alentua kurittomuuteen, kun yhteisiä laiminlyöntejä ja sotilaille sopimattomia ylilyöntejä peiteltiin toveruuden nimissä. Aseveljeyden virallisesti hyväksytty muoto rakensi organisaation päämääriä edistävää henkeä, ja tähän myös selvästi Olavi Helaseppä suuntasi tarmonsaa.

Lokakuussa 1942 sotasairaalaan päätynyt Helaseppä yllättyi positiivisesti, kun sai NSDAP:ltä eli Saksan kansallissosialistiselta työväenpuolueelta paketin. Natsipuolue muisti sotasairaaloissa olevia haavoittuneita SS-miehiä. Helaseppän paketti sisälsi Artturi Leinosen kirjan *Hakkapeliitat* sekä tupakkaa, pikkuleipiä, karamelleja ja saippuaa. Helaseppä kommentoi pakettia päiväkirjassaan seuraavin sanoin: ”Lүүлен, että minun pian pelkästä kiitollisuudesta täytyy kääntyä kansallissosialismuksen jalolle polulle. Ei sentään, ei käy päinsä! Olen nimittäin sillä jo...”⁴³ Vajaan puolen vuoden päästä, 21.3.1943, Helaseppä lähetettiin rintamalla Wiking-divisioonan esikuntaan poliittista koulutusta varten.

Kansallissosialismin polulla oleminen ei kuitenkaan Helaseppälle tarkoittanut kritiikitöntä kaiken sotaretkellä nähdyn ja koetun hyväksymistä. Helaseppä totesi esimerkiksi, että Puolaa kohtaan harjoitettu miehityspolitiikka oli Saksan sodankäynnin ja politiikan Akilleen kantapää. Kerjäläislaumat, nälkäiset lapset ja Puolan kansan loputtomat kärsimykset kiinnittivät Helaseppän huomion jo ensimmäisellä matkalla rintamalle talvella 1941.⁴⁴ Samaa empatiaa Helaseppä ei kuitenkaan osoittanut venäläisiä kohtaan, mikä lienee nähtävissä hänen heimoaatetaustaansa vasten.

Käydessään Wienissä syksyllä 1942 Helaseppä totesi muista suomalaisista SS-miehistä:

*Täytyy myöntää, etten pidä seuraa oikein sympaattisena. Muut vielä menettelevät, mutta yksi on sitä tyyppiä, joka saa minut ensi näkemältä takajaloilleni. Miksi ihmisten pitää aina rypeä mahdollisimman perusteellisesti joka paikassa, häpäistä itsensä ja maansa? Ja mitä ovat loman pidennykset ja matkan viivyttelemiset muuta kuin pelkuruutta?*⁴⁵

Muita kohtaan kriittinen Helaseppä pyrki kaikissa tilanteissa säilyttämään viileän rauhallisen ulkoisuuden. Saatuaan kuulla uutisen veljensä Mikon kaatumisesta Suomessa Olavi Helaseppä vuodatti tunteitaan päiväkirjaan, mutta kirjoitti samalla, että oli tehnyt tiukan päätöksen: suru ei saanut näkyä hänen ulkoisesta olemuksestaan joukkueen muiden miesten edessä, hänen oli näytettävä olevansa lujja.⁴⁶ Helaseppä piti tunteiden peittämistä ja patoamista miehen mittana muutenkin. Suomessa viettämänsä loman yhteydessä hän kirjoitti, että oli sotaretken aikana kasvanut pojasta mieheksi ja oppinut pitämään tunteensa kurissa ja poissa näkyvistä

Kaikista aseveljistä Helaseppä ei pystynyt ottamaan suoraan selkoa ja heittämään varmaa arviota. Sakari Lappi-Seppälä, joka tuli Helaseppän seurueen kanssa Wieniin vuoden vaihteessa 1942–43 osoittautui vaikeasti arvioitavaksi. Lappi-Seppälän vapauttaminen palveluksesta aiheutti huhuja. Helaseppä kirjoitti Lappi-Seppälän tietävästi kertoneen kannattavansa läntisiä demokratioita ja ihailevansa ranskalaista kulttuuria, mutta Helaseppä arveli kyseessä olleen leikkipuhe. Helaseppälle Lappi-Seppälä oli arvoitus: yhdistelmä äärimmäisen rumaa puhetapaa ja hienon miehen olemusta ja laajaa tietopiiriä. Helaseppän käsityksen mukaan Lappi-Seppälä oli aina varma asiastaan ja valmis sanomaan mitä ajatteli, kuitenkin niin totaalaisesti paradoksaalisessa muodossa että vain hänet hyvin tunteva saattoi tietää mitä hän todella tarkoitti.⁴⁷ Lappi-Seppälä oli selvästi tehnyt Helaseppään vaikutuksen. Helaseppä ihaili eteenpäinpyrkiviä, älyllisesti ja tiedollisesti keskiverto-SS-miehen yläpuolelle nousevia hahmoja ja pyrki itse olemaan yksi heistä. Tämä merkitsi käytännössä aseveljeyden ulkokehälle asettumista mutta samalla velvoitetta todistaa kykenevänsä täyttämään aseveljelle asetetut odotukset vielä paremmin kuin muut. Saman henkistä seuraa Helaseppä löysi mm. piirtäjänä kunnostautuneesta Erkki Summasesta ja sodan jälkeen merkittävän lääketieteellisen uran tehnyt Pekka Soilasta.⁴⁸

Helaseppän arvioinnin kohteena olivat myös upseerit. Komppanianpäällikkönä väliaikaisesti toiminut suomalainen Mauri Sartio sai osakseen kehuja. Hän oli Helaseppän mukaan vaatimaton suomalainen reservin luutnantti, joka ei koskaan korostanut itseään tai omaa arvoaan. Tilalle tullut saksalainen taas oli

aktiivupseeri, joka oli ”kuin kuningas, itsetietoinen ja arvostaan ylpeä.” Tämä saksalainen komppanianpäällikkö korotti itsensä Helasepän arvion mukaan ”yli-ihmiseksi” siinä kuitenkaan onnistumatta, koska häneltä Helasepän mielestä puuttui ”yli-ihmisen” sisäinen olemus. Aiempi saksalainen komppanianpäällikkö Karl Hoy oli puolestaan Helasepän näkemyksen mukaan täyttänyt yli-ihmisen mitan.⁴⁹ Helasepän arvion taustalla näyttäytyy aseveljeyden ihanteeseen pohjautuva karismaattinen johtajuus, jossa auktoriteetti ansaittiin todellisilla aseveljen ansioilla miesten edessä, ei pelkällä muodollisella asemalla. Yli-ihminen, *Übermensch*, Friedrich Nietzschen luoma ja kansallissosialistien uudelleenmuotoilema käsite, taipui Helasepän päiväkirjassa kritiikin välikappaleena sarkasmin puolelle, mutta kuvasi myös samalla aitoa ihailua, jota Helaseppä tunsii aseveljeyden ihanteet täyttävää komppanianpäällikkö Hoyta kohtaan.

Graziin sijoitetusta suomalaisten täydennyskomppaniasta takaisin rintamalle lähtiessään Helaseppä kirjoitti olleensa koko ajan rehellinen sekä itselleen että muille puhuessaan halustaan päästä taas rintamalle. Rintamalle paluussa oli kyse itsekunnioituksesta ja omanarvontunnosta. Helaseppä kirjoitti rauhallisesta tyytyväisyydestä, jota saattoi tuntea vain täyttäessään velvollisuuden.⁵⁰ Hän ei tuntunut päiväkirjamerkintöjensä perusteella niinkään kaipaavan rintamayhteisöä vaan pikemminkin merkityksellisyyden kokemusta. Tämä kokemus oli saavutettavissa vain aseveljeyden määrittelemien ehdoin, rintamapalveluksen kautta. Vaikka Helaseppä valitsi tietoisesti roolin toveripiirin ulkokehällä ja suhtautui kriittisesti moniin lieveilmiöihin aseveljiensä keskuudessa, veti aseveljeyksensä häntä magneetin lailla rintamalle. Rintamalla hän kirjoitti: ”olen siis jälleen omassa komppaniassa. Se joka ei ole ollut sotilaana ei yksinkertaisesti voi tajuta, mitä merkitsee aina porukka, joukko jossa on toista vuotta ollut, kärsinyt kaikki rasitukset ja niiden alla tullut taotuksi erottamattomasti yhteen sen kanssa.” Helaseppä ei ollut tuntenut itseään yhtä onnelliseksi edes lomalla Suomessa – rintamalle paluu oli hänen toiveidensa täyttymys ja samalla aseveljeyden ulkokehällä ollut mies integroitui osaksi aseveljien rintamayhteisöä.⁵¹

Aseveljien piirin ulkopuolelle sulkeminen – Uuno Ukkolan kokemus

Aseveljien piiriin kuulumisella oli kääntöpuolensa – inkluusio edellytti samalla eksklusiota. Hitlerin luomassa germaanisessa yhteisössä ulkopuolelle suljettiin juutalaiset, slaavit, kommunistit ja heteroseksuaalisesta normista poikkeavat yksilöt. Sotilasyhteisössä ulkokehälle tai ulkopuolelle saattoi joutua esimerkiksi pinnaamisesta, pelkuruudesta tai haluttomuudesta jakaa kotirintamalta tulleita ruokalahetyksiä. Seurauksena oli häpeä, ja häpeän pelko piti sotilasyhteisön jäsenet kaidalla tiellä normien puitteissa. Paikka aseveljien yhteisössä oli varattu niille, jotka noudattivat yhteisön kunniakoodia, häpeän ja ulkopuolelle sulkeminen olivat uhkana niille, jotka poikkesivat koodista.

Epämuodollisen rintamayhteisön hengen jatkeeksi suomalaiset SS-miehet liittyivät yhteen myös muodollisin ja yhdistyselämän sääntöjen mukaisin sitein. SS-miesten kesken oli oman yhdistyksen perustamisesta puhetta rintamalla. Konkreettinen askel otettiin, kun suomalaisten SS-miesten aseveljijärjestö SS-aseveljet ry perustettiin Berliinissä 1.11.1942. Paikalla oli tuolloin suurelta osin kansallissosialismin ja IKL:n kannattajista koostunut ydinjoukko. Helmikuussa 1943 yhdistys rekisteröitiin Suomessa, ja ilmoituksen oikeusministeriöön teki IKL:n kansanedustaja R.G. Kallia. Yhdistyksen tarkoituksena oli ”ylläpitää hyvää asevelihenkeä SS-Aseveljien sekä muiden maamme vapauden puolesta taistelleiden kesken, lujittaen suomalaiskansallisessa hengessä saksalais-suomalaista aseveljeyttä sekä taistella Suomen itsenäisyyttä ja hyvinvointia uhkaavia vaaroja vastaan.”⁵² Yhdistys keräsi jäsenikseen enemmistön elossa olevista suomalaisista SS-miehistä. Muutama jäsenhakemus kuitenkin hylättiin. Aseveliyhdistyksen ulkopuolelle jäivät ne, joilla ei ollut takanaan vähintään puolen vuoden palvelusta SS-joukoissa. Hakemus voitiin myös hylätä, jos katsottiin, että hakija ei ollut SS-henkeen sopiva.⁵³ Yksi hylätyistä hakijoista oli

Uuno Ukkola. Siviilissä poliisina työskennellyt Uuno Ukkola oli kotiutunut SS-palveluksesta kesällä 1943. Kun SS-pataljoona kotiutui, yritti Ukkola turhaan hakea SS-aseveljet ry:n jäseneksi. Mikko Uola kirjoittaa lähdetä ilmoittamatta, että ”Uuno Ukkolaa ei ilmeisesti hyväksytty hänen homoutensa takia.”⁵⁴ SS-aseveljet ry:n pöytäkirja ei anna suoraan tukea tällaiselle väitteelle, mutta Uolalla saattaa olla asiasta muuta kautta hankittua tietoa. Joka tapauksessa jäsenanomuksen hylkääminen ja SS-toveripiristä poissuljetuksi joutuminen on mitä ilmeisimmin painanut Ukkolaa raskaasti. Toisaalta Ukkola toimi oman yksikkönsä eli JR 23:n piirissä SS-rienoissa. Rykmentin numeroon sointuvasti 23 sen riveissä palvelevaa entistä SS-miestä kokoontui 18.9.1943 neuvottelutilaisuuteen ja lähetti sähköitse terveiset Helsinkiin kentälle jääneiden SS-miesten siunaustilaisuuteen. Rykmentin komentaja ja joukko upseereja, aliupseereja ja sotamiehiä osallistui tilaisuuteen, jonka Ukkola avasi länän olevista SS-miehistä vanhimpänä. Tilaisuudessa rykmentinkomentaja ja SS-miehet suitsuttivat toisiaan keskinäisillä kohteliaisuuksilla, tunnelmaa kohotettiin laulamalla Jukka Tyrkön sanoittama SS-miesten marssilaulu ja lopuksi kirjoitettiin tapahtumasta selostus *Rintamamies*-lehteen.⁵⁵ Omassa rykmentissään Ukkola saattoi vielä kenties tuntea itsensä osalliseksi SS-miesten yhteisöön, mutta aseveliyhdistyksen ulkopuolelle jääminen painoi varmasti kuitenkin mieltä.

Jos hylätyksi tulemisen taustalla tosiaan oli Ukkolan seksuaalinen suuntautuminen, oli hänen maineensa SS-piireissä lopullisesti tahrinutunut. Aseveljeys ja kunnia olivat Ukkolan osalta mennyttä. Uuno Ukkola koki tilanteen todennäköisesti täydellisenä umpikujana elämässään. Viimeinen havainto Ukkolasta on 18.12.1943, jolloin hän katosi Lotinapellossa Syvärillä. SS-matrikelin tietojen mukaan Ukkola ”jätti tavaransa aseisiin ja käveli pistoolin kanssa vihollisen puolelle.” Ukkola julistettiin kuolleeksi 16.2.1955.⁵⁶ Pistoolin kanssa vihollisen puolelle lähteminen ilman henkilökohtaisia tavaroita viittaa itsetuhoiseen käytökseen. Normaalisti loikkaaminen olisi tapahtunut ilman asetta. Ukkolan kaatoamispaikka Lotinapellossa oli ladattu vahvalla symboliikalla: se oli lähes myyttisen Lotinapellon liiton eli AKS:n sisäisen ydinporukan hurmeisten haaveiden näyttämö, paikka, jossa Lotinapellon liittolaiset olivat lupautuneet hyökkäämään Syvärin yli ja tarvittaessa kaatumaan ryssän konekivääritulleen. Voimme vain arvailla, hakiko Ukkola itsemurhamissiollaan viimeistä hyvitystä, yhteyttä aseveljeyteen, joka häneltä eläessään evättiin, mutta jonka hän kenties toivoi saavuttavansa kaiken sovittavan kuoleman kautta Lotinapellon liittolaisiin liittyen valittujen soturien tantereella. Mikko Uolan tieto Ukkolan homoseksuaalisuuden ilmi tulemisesta merkitsee sitä, että Ukkola oli jo sosiaalisesti merkitty mies ja sysätty aseveljeyden ulkopuolelle. Tämä kohtalo oli SS-miesten kunniakoodin mukaan kuolemaa pahempi. Mies saattoi etsiä aseveljen läheisyyttä ja lämpöä leiritulilla, taistelutoveria sai halata ja rohkaista, mutta avoin homoseksuaalisuus oli ankarasti kiellettyä.

Aseveljet ja sotarikolliset

Thomas Kühnen mukaan aseveljeys toimi holokaustin katalyyttinä. Tullakseen osaksi aseveljien sotilas-yhteisöä miehen piti tappaa ainakin kerran. Tappaminen oli peruuttamaton teko, joka poltti sillat murhamiehen takana. Näin murhamiehestä tuli väkivallan yhteisöön vihkiytynyt jäsen.⁵⁷ Taustalla vaikutti ajatus siitä, että mikään ei yhdistä ihmisiä tehokkaammin kuin osallisuus yhteisiin rikoksiin. Rikosten salaaminen taas vaatii yhtenäisyyttä, nostaa ryhmähenkeä ja luo erityisen yhteenkuuluvuuden, tietoisuuden kuulumisesta vallankumoukselliseen mutta rikolliseen joukkoon. Adolf Hitler ilmaisi asian Münchenissä vuonna 1923 pidetyssä puheessa: on kaksi asiaa, jotka yhdistävät ihmisiä; yhteiset ihanteet ja yhteiset rikokset. Holokaustin myötä Hitler saavutti kokonaisen kansan yhdistämisen yhteisen rikoksen äärelle.⁵⁸

SS-miehille asetetun ihanteen mukaan he olivat tavallisten inhimillisten tunteiden yläpuolella. Kovuutensa jo osoittaneille miehille oli kuitenkin olemassa poikkeuksia. Esimerkiksi seksuaaliset suhteet roduillisesti ala-arvoisiksi katsottujen naisten kanssa olivat ankarasti kiellettyjä, mutta SS:n piirissä niitä katsottiin laajasti läpi sormien. Heikkoutta saattoi osoittaa myös kieltäytymällä teloituksiin ja raakuuksiin osallistumisesta. Thomas Kühne käyttää ilmiöstä nimitystä ”*moderation in practice*”.⁵⁹ Ankarista säännöistä tai käskyistä voitiin joustaa. Itse käskyjä tai sääntöjä ei kyseenalaistettu, vaan tilapäisestä heikkoudesta kärsivän aseveljen katsottiin vain olevan tuen tarpeessa. Näin poikkeaminen normista itse asiassa vahvisti sotilasyksikön koheesiota ja ylläpiti sen toimintakykyä.

Thomas Kühnen mukaan yksikään Hitlerin Saksan SS-mies, poliisi tai sotilas ei saanut osakseen vakavia seurauksia tai rangaistuksia kieltäytyttyään osallistumasta juutalaisten tai muiden siviilien murhamiseen.⁶⁰ Kühnen mukaan murhaamiseen osallistuminen perustui häpeän pelkoon. Sotilasyhteisö halveksi heikkoja raukkoja ja pelkureita, jotka eivät saneet itseään koottua osallistuakseen tappamiseen. Leimatuksi tulemisen pelko oli vahva. Toisaalta sotilasyhteisö ei hylännyt heikkoja jäseniään, vaan aseveljeyden pehmeämmän puolen kautta jopa pyrki auttamaan heitä. Kieltäytyjät puolestaan ymmärsivät oman roolinsa: he olivat heikkoja – vika oli heissä, ei sotilasyhteisön kansallissosialistisissa normeissa tai osallistumisessa kansanmurhaan. Varsovan turvallisuuspoliisin ja SD:n arvio oli, että noin 30% sotilaista oli täysin luotettavia teloittajia ja että teloituksiin osallistumista vastusti noin 20%. Väliin jäävä ryhmä mukautui ja totteli teloituskäskyjä, vaikka siltä puuttui sisäinen varmuus.⁶¹ Epäröintiä ja kieltäytymisiä esiintyi jopa suhteellisen korkeissa asemissa. Erwin Schulz, Einsatzkommando 5:n päällikkö, joka johti Lvovin eli Lemberg juutalaisten teloittamista heinäkuussa 1941, pyysi saman vuoden elokuussa siirtoa toisiin tehtäviin pitäen itseään liian heikkona työhönsä.⁶² Schulzille ei koitunut tästä heikkouden osoituksesta mitään hankaluuksia, olihan hän jo todistanut kovuutensa. Suomalaisista SS-miehistä mm. sotilaspastori Ensio Pihkala oli paikan päällä todistamassa Schulzin organisoimia teloituksia Lembergissä.

45

Suomalainen SS-pataljoona kuului organisaatioon, jossa aseveljeyteen vihkiytymistä pönkitti osallisuus jaettuun julmuuksiin. Apologeetit ovat esittäneet, että Waffen-SS (SS:n aseelliset rintamajoukot, joihin myös suomalaispataljoona kuului) taisteli pääosin puhtain asein ja että SS:n julmuuksista vastasivat keskitysleirien SS-muodostelmat. Waffen-SS kävi kuitenkin tosiasiallisesti ideologista tuhoamisotaa itärintamalla ja sen osallisuus sotarikoksiin on kiistaton. Waffen-SS:n yksiköt antoivat myös säännöllisesti virka-apua Einsatzkommandoille. Suomalaisten SS-miesten osallistuminen julmuuksiin on uuden tutkimuksen valossa selviö, mutta osallisuuden mittakaava jää väistämättä hämärän peittoon. Todistusaineistoa on tuhoutunut ja sitä on hävitetty tarkoituksella, mutta suomalaisten SS-miesten kohdalla löytyy myös viitteitä siitä, että aseveljeyden ja osallistuminen julmuuksiin nivoutuivat yhteen. Julmuuksista kertovat yksityiset kirjeet ja päiväkirjat pysyivät pitkään piilossa, mutta synkän salaisuuden verhoa raotti aluksi aseveljeyden piiristä livennyt entinen SS-mies.

Sodan jälkeen Paavo Merelä teki ilmoituksen Valpolle suomalaisten suorittamista vankien ja siviilien teloituksista. Toldzgunin kylässä Kaukasuksella suomalainen SS-Hauptsturmführer Karl-Erik Ladau määräsi 31.12.1942 suomalaisen pioneerijoukkueen teloittamaan seitsemän kylän asukasta ja lisäksi viisi sotavangiksi otettua venäläistä loikkaria.⁶³ Pitkään Merelän ilmoitus oli ainoa tieto Toldzgunin teloituksista. Valtiollisen SS-selvityksen myötä asiaan saatiin lopulta lisävalaistusta. Jaakko Hintikan päiväkirjamerkinnät vahvistivat teloitusten tapahtuneen. Vaikka Ladauta ei suoraan mainita Hintikan päiväkirjassa teloituskäskyn antajaksi, on kuitenkin ilmeistä, että teloitukset tapahtuivat Ladaun käskystä. Paikallistamalla Kaukasuksella suoritettujen selvitysten myötä myös suomalaisten teloittamien kyläläisten henkilötietoja on tullut ilmi. Suomalaiset SS-miehet vetäytyivät Toldzgunista teloituksia seuraavana päivänä, ja on hyvin todennäköistä, että teloitusten takana oli logistinen ongelma: vankeja ei voitu kuljettaa mukana SS-

pataljoonan vetäytyessä, eikä vankeja myöskään voitu vapauttaa, koska he olisivat voineet kertoa viholliselle vetäytymisaikeista ja vaarantaa koko pataljoonan. Jos syy teloituskäskyn antamiseen tosiaan oli vetäytyminen, oli teloitusten peruste taktisesti ymmärrettävä mutta juridisesti kuitenkin kestämätön. Suomalaisen vetäytyminen alkoi yöllä 1.1.1943 klo 2.30 ilman taisteluita, eikä vihollinen huomannut lähtöä.

Talvimaaisema Toldzgunissa 1942. Kuva: Sotamuseo.

Jaakko Hintikan päiväkirjamerkinnot antavat tapahtumien kulusta karun kuvan:

Oli se raaka vuoden loppu, sen kyllä muistaa ilman kirjoittamatta. Saatiin viisi siviilivakojaa selville ja ne sai loppunsa. Auringonlaskun aikaan ne vietiin mäelle ja ammuttiin. Pari muuta vankia oli lisäksi. Oli raakaa toubua kun ne vielä armoa pyysivät mutta ei konepistooli sitä tuntenut. Nuorin oli 17-vuotias ja seuraava 20-vuotias, muut oli partasuita ukkoja. Viimeisenä ammuttiin nuorin, se peitti ensin toiset ja sitten pääsi itse. Oli se kovahermoinen poika, teki vielä kunniaa ennen kuolemaa.⁶⁴

Tappaminen on kuvauksessa taas etäännytetty passiivimuotoon ja automatisoitu. ”Konepistooli ei tuntenut armoa” on oman aikansa sotilaskielen kliseitä, eikä kirjoittajan tarvitse pohtia tai paljastaa, mitä teloittajat tunsivat. Aseveljeyden hyveeksi nostettua kovahermoisuutta Hintikka ihaili kirjoittaessaan nuorimman teloitettavan pelottomuudesta. Vastakohtana oli paria päivää aiemmin tehty päiväkirjamerkintä, jossa Hintikka kuvaili vangiksi antautunutta vihollista sanoilla ”kurja otus”. Hintikan päiväkirjan mukaan vanki otettiin aivan asemien edestä. ”Oikeinpa itki kun sai niin hyvän kohtelun.”⁶⁵ Hintikka tarkasteli koko rintaman inhimillistä panoraamaa, niin omia kuin vihollisia, saman kovuuden normin kautta: tunteiden näyttäminen oli heikkoutta, kurjien otusten puuhaa, mutta todellinen mies säilytti tyyneytensä odottaessaan sarjaa teloittajan konepistoolista.

Kokonaisen joukkueen suorittama usean henkilön teloitus on väistämättä ollut laajan piirin tiedossa. Kun vielä otetaan huomioon, että suomalaisten SS-miesten keskuudessa toimi Valpon ja Päämajan valvontaosaston tiedonantajia, kuten Ahti Paikkala ja Erik Hildén, on syytä lähteä myös oletuksesta, että Valpon kautta Suomen poliittisella johdolla on ollut saatavilla tietoa SS:n – niin suomalaisvapaehtoisten kuin saksalaisten – toiminnasta. Kotimaahan Valpolle ja Päämajan valvontaosastolle raportoineet SS-miehet joutuivat pohtimaan omia lojaliteettejaan – kumpi tuli ensin: aseveljeys vai virkavelvollisuus? Tämän pohdinnan tulosta emme todennäköisesti koskaan tule tietämään, koska SS-miehiä koskevat raportit on hävitetty.

Suomalainen konekiväärimies Toldzgunissa. Kuva: Sotamuseo.

Suomen ja Saksan välien katkettua SS-miehet joutuivat vaikeaan tilanteeseen. Poliittinen uudelleenorientoituminen merkitsi heille uhkaa ja toiminta SS-joukoissa muuttui meriittistä moraaliseksi painolastiksi. Erityisesti sotarikoksiin syyllistyneet joutuivat puntaroimaan maasta pakenemista, mutta myös sotarikoksiin syyllistymättömät SS-miehet saattoivat pohtia, niputettaisiinko heidät yhteen syyllisten kanssa tilinteon hetken koittaessa. Kiperässä tilanteessa SS-aseveljet ry:n johto lähestyi jäseniään kirjeellä, jossa annettiin muuttuneeseen tilanteeseen selkeät toimintaohjeet. SS-aseveljien puheenjohtajan SS-Obersturmbannführer Kalervo Kurkialan paettua Ruotsiin kirjeen allekirjoittivat varapuheenjohtaja Karl-Erik Ladau ja johtokunnan jäsen Erik Hildén. Kirjeessä Ladau ja Hildén puhuttelivat suomalaisia SS-miehiä nimenomaan aseveljinä:

Olet kuullut kuikkittavan kaikenlaisia hämäräperäisiä kanhujuttuja ja mielikuvituksellisia tarinoita ”sotarikollisista” sekä heidän kohtaloistaan ja siksi olet entistäkin epävarmempi tulevaisuutesi subteen ja mietiskelet luultavasti hyvin synkkänä, että tämäkö on kaiken loppu monivuotisesta taistelusta. Tämä

*vakavana hetkenä tabdomme me allekirjoittaneet läbestyä Sinua muutamin sanoin ja sanoa, mitä Sinnun, Aseveli, nyt on tehtävä ja mihin ryhdyttävä. Kun muistamme tunnustamme "Meine Ehre heisst Treue", ei ratkaisun tekeminen ole millään lailla vaikea.*⁶⁶

Ladau ja Hildén muistuttivat maltin säilyttämisestä ja pään pitämisestä kylmänä. Kirjeen kirjoittajat käyttivät SS-miehistä inkluusiivista termiä ”meikäläiset”. Aseveljien piiriin kuuluvien tuli tukea toinen toistaan ja yhdessä selvitä koettelemuksista. Suomesta pakeneminen merkitsi Ladaun ja Hildénin mukaan lippukarkuruutta ja lähtemään kykenemättömien SS-veljien hylkäämistä. Tämän voimakkaammin kirjeen kirjoittajat tuskin olisivat voineet vedota suomalaisiin SS-miehiin. Ladau ja Hildén päättivät kirjeensä allekirjoitukseen aseveliterveisin.

Karl-Erik Ladaun palvelusitoumukseen liitetty passikuva. Kuva: Kansallisarkisto

Erik Hildénin kuva SS-ajokortissa. Kuva: yksityiskokoelma.

Karl-Erik Ladau ja Erik Hildén noudattivat itse kirjeessä jakamiaan ohjeita. He eivät pyrkineet pois maasta toisin kuin aseveliyhdistyksen puheenjohtaja Kurkiala. Kymmeniä SS-miehiä suuntasi syksyllä

1944 Ruotsiin ja osalla pakenijoista lopullinen päämäärä oli Etelä-Amerikka. Suurin osa SS-miehistä jäi kuitenkin maahan joko käytännön syistä tai Ladaun ja Hildénin perustelujen vakuuttamina. Maassa pysyminen, sotarikosten kiistäminen ja vaikenemisen muuri oli Ladaun ja Hildénin kirjeessä kytketty aseveljeyteen. Vaikka Karl-Erik Ladau saattoi omassa mielessään nähdä hyväksyttävät perustelut teloituskäskyn antamiselle Toldzgunissa, täytyi hänen olla tietoinen siitä, että muut tahot saattoivat nähdä teloitukset hyvinkin toisenlaisessa valossa. Vetoaminen aseveljeyteen oli tehokkaimpia keinoja, joita Ladaulla oli käytössä, koska aseveljeys oli ensisijainen ohjenuora kaikissa käytännöllisissä ja moraalisisissa kysymyksissä.

Sodan jälkeen Erik Hildén vaihtoi sukunimensä Liukkoseksi. Hän jatkoi armeijan palveluksessa. Menneisyys SS-miehenä toi mukaansa pelkoja ja huolta omasta turvallisuudesta Erik Hildénin tyttären Riitta Laurinollin mukaan hänen isänsä hankki Gran Canarialla viettämiensä talvien aikana pistoolin turvakseen ja jätti sen säännöllisesti paikalliselle ”jefe politicolle” säilytykseen palatessaan Suomeen keväisin. Toisaalta Hildénin tiedettiin kantaneen pistoolia myös liikematkalla Saksassa. Teini-iässä tytär piti isäänsä ”sotaleikkeihin, vakoiluseikkailuihin ja salaliittoteorioihin höyrähtäneenä gubbena”. On vaikeaa arvioida, kuinka konkreettista tai realistista uhkaa Erik Hildén koki. Tyttärellään hän puhui useaan otteeseen siitä, että sodassakin oli moraalisiä sääntöjä, joita sotilaan piti noudattaa – muuten hän menettäisi sotaonnensa. Puolisolleen Hildén oli myös puhunut sotavankien ampumisesta.⁶⁷

Sakari Lappi-Seppälä, joka kirjassaan *Haudat Dnjeprin varrella* (1945) paljasti kriittisen kuvan Waffen-SS:n julmuuksista, joutui vakavaan vaaraan entisten aseveljiensä taholta. Vaikka Lappi-Seppälä vältti paljastamasta suomalaisten SS-miesten osallisuutta julmuuksiin kirjoittamalla ainoastaan saksalaisten sotarikoksista, oli entisten SS-miesten porukoissa silti kuultu puheita, että Lappi-Seppälä pitäisi tappaa. Börje Brotellista taas kerrottiin, että entiset aseveljet epäilivät häntä yhteistoiminnasta Valpon kanssa ja olivat tämän takia aikeissa antaa Brotellille ”muistutuksen kuolevaisuudesta”.⁶⁸ Nämä uhkaukset muistuttivat aseveljiä heidän keskeisestä velvollisuudestaan: rintamalla tehdyistä ja nähdyistä julmuuksista ei saanut hiiskuakaan veljespiiriin ulkopuolelle.

Lopuksi

Haave rintamamiehen kokemuksesta ja aseveljeydestä toi SS-miehet yhteen, aseveljeys kantoi heidät läpi jaettujen vaarojen ja kauhujen, ja aseveljeys satoi SS-miehet vielä lopuksi yhteen sodan jälkeen suljettuun piiriin, josta ei kunniakoodin mukaan ollut lupa laverrella asioita, jotka saattaisivat toiset aseveljet huonoon valoon. Thomas Kühnen näkökulmat aseveljeyteen osoittautuivat käyttökelpoisiksi välineiksi suomalaisten SS-miesten motivaation ja toiminnan analysoinnissa. SS-miehet nostivat itse aseveljeyden keskeiseksi hyveeksi ja vaalivat aseveljeyttä yhdistystoiminnan puitteissa sodanjälkeisinä vuosikymmeninä aina nykypäivään saakka. En esitä, että edellä kuvatut yksittäiset henkilöt ja heidän esiin tuomansa piirteet edustaisivat varmuudella koko 1400 suomalaisen SS-vapaaehtoisen joukkoa kuvaavaa yleistystä tai keski-vertoa. Esimerkkeinä aseveljeyden toteutumisesta Kühnen teoreettisen viitekehyksen valossa nämä SS-miehet kuitenkin asettuvat osaksi laajempaa ilmiötä. Tilastollinen tarkastelu osoittaa myös, että väräysmotivaation kannalta on löydettävissä henkilöhistoriaan liittyvien yksittäisten dokumenttien lisäksi laajempi, aseveljeyden vetovoiman puolesta puhuva ilmiö. Ilman isää kasvaneet tulevat SS-miehet muodostivat ilmeisesti rekrytointipohjan, jossa korostui miehisen auktoriteetin ja miehisen yhteenkuuluvuuden kaipuu. SS:n tarjoama lupaus aseveljeydestä resonoi näin nuorukaisten sieluissa heidän lähtiessään isänmaansa nimissä Hitlerin palvelukseen.

¹ Kühne käyttää saksankielistä termiä *Kameradschaft*, joka on hänen teostensa englanninkielisissä versioissa käännetty sanalla *comradeship*. Suomalaisessa tutkimuskirjallisuudessa Ville Kivimäki käyttää rinnakkain termejä aseveljeys ja rintamatoveruus.

² Thomas Kühne. *The Rise and Fall of Comradeship. Hitler's Soldiers, Male Bonding and Mass Violence in the Twentieth Century* (Cambridge: Cambridge University Press, 2017), 82.

³ Valkoisen Suomen isänmaallisesta kasvatustyöstä ks. Ville Kivimäki. *Murtuneet mielet. Taistelu suomalaissotilaiden bermoista 1939–1945* (Helsinki: WSOY, 2013), 171. Kivimäki toteaa, että ”suojeluskuntien poikajärjestön ohjelma oli selvästi militaristinen”. Suojeluskuntia ei voida kuitenkaan summittaisesti luokitella äärioikeistolaisiksi. Suojeluskuntien isänmaallisesta kasvatustyöstä ks. Erkki Vasara. *Valkoisen Suomen urheilivat soturit. Suojeluskuntajärjestön urheilu- ja kasvatustoiminta 1918–1939* (Helsinki: Suomen historiallinen seura, 1997), 518–654 ja Seija-Leena Nevala-Nurmi. *Perhe maanpuolustajana. Sukupuoli ja sukupolvi Lotta Svärd- ja suojeluskuntajärjestöissä 1918–1944*. (Tampere: Tampere University Press, 2012), 237–261. Aseveljeyden ihanteesta asevelvollisten koulutuksessa ks. Anders Ahlbäck, *Soldiering and the making of Finnish manhood. Conscript and masculinity in inter-war Finland, 1918–1939* (Åbo: Åbo Akademi University Press, 2010), 154–157. Sinimustista ks. Miika Siironen: *Mustan lipun alla. Elias Simojoen elämä ja utopia* (Jyväskylä: Atena, 2017), 197–219; Vasara, *Valkoisen Suomen urheilivat soturit*, 626–628. Sinimustista ja partioliikkeestä ks. Marko Paavilainen: *Aina valmiina. Partiolike Suomessa 1910–2010* (Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 2010), 186–193.

⁴ Kühne, *The Rise and Fall of Comradeship*, 53.

⁵ Kühne, *The Rise and Fall of Comradeship*, 57.

⁶ Kivimäki, *Murtuneet mielet*, 184–186.

⁷ Esimerkkinä aktiivisuudesta äärioikeistolaisessa nuorisojärjestötoiminnasta voidaan mainita Jorma Liuhala. Muistokirjoituksessa (*Rintamamies* 1.9.1944) Olavi Alhainen puhuttelee Liuhalaa, kaatunutta aseveljeään: ”olit jo kuulunut nuorisomme parhaimmiston, olit Sinimusta. Vaikka järjestömme vääryydellä lakkautettiin, eli sen henki Sinussa ja monessa muussa Suomen nuorukaisessa. Sitä henkeä ovat kaikki sotiemme eri taistelut olleet täynnä. Sitä oli talvisodassa, sitä löytyi jälleen –41 syksyllä, sitä on taas Talin, Ihantalan, Vuosalmen ja Pitkärannan edustalla.” Liuhala ei ollut palvelussitoutumuksessaan ilmaissut poliittista kantaa. SS-aseveljet ry:n jäsenkortissa Liuhala ilmoitti kuitenkin olleensa aktiivinen Sinimustissa ja Mustapaidoissa 1935–39. SS-aseveljet ry:n 885 jäsenkortin täyttäneestä miehestä 40 ilmoitti kuuluneensa Sinimustiin, 21 Mustapaitoihin ja 23 Oppikoulujen Karjala-seuroihin. Taustaa näissä järjestöissä oli siis noin kymmenellä prosentilla SS-aseveljistä. Lisäksi voidaan todeta, että useista SS-miehistä löytyy jäsenkortiston ulkopuolista tietoa aktiivisuudesta Sinimustissa ja Mustapaidoissa. Sakari Sulinmaa (myöhemmin Haikala) toimi vanhempien veljiensä esikuvan mukaisesti Mustapaidoissa. Sulinmaan isä oli tehnyt itsemurhan pojan ollessa viisivuotias. Auktoriteettihahmo ja innoittaja löytyi Mustapaitojen lisäksi IKL-henkisestä kansakoulunopettajasta. Ks. Mirja Turunen. *Koska kotimaa meidät lähetti. SS-mies Sakari Haikala Hitlerin eliittijoukoissa* (Jyväskylä: Docendo, 2016), 23–28. Antti Karisen aktiivisuus Sinimustissa kävi ilmi ruotsalaisten viranomaisten tutkimuksissa hänen paettuaan Ruotsiin sodan jälkeen. Kuulusteluissa Karinen ei puhunut SS-joukoista, mutta kertoi toimineensa lyseoaikoinaan Sinimustissa johtotehtävissä. Järjestöä Karinen luonnehti kommunisminvastaiseksi. Stockholms polis Kriminalvadelningen Rapport den 19 september 1945, Statens utlänningskommission Hemliga Arkivet F2A Vol 70 Karinen Antti, Riksarkivet (Stockholm).

⁸ Kivimäki, *Murtuneet mielet*, 186.

⁹ Hakemukset SS-joukkoihin, SS-aseveljet ry:n arkisto, Kansallisarkisto.

¹⁰ Mauno Jokipii. *Panttipataljoona. Suomalaisen SS-pataljoonan historia* (Helsinki: Weilin + Göös, 1968), 104.

¹¹ Leo Seppänen on esimerkki ilman vanhempia kasvaneesta suomalaisesta SS-miehestä. Alaikäisenä hän tarvitsi huoltajan luvan lähtöä varten. 13.5.1941 allekirjoitetussa todistuksessa Seppäsen asioita hoitanut Taina Paavilainen kirjoitti, että Seppänen oli jäänyt ”orvoksi äitistään 6. vuotiaana. Ja Isänkään puolelta hän ei ole saanut sanottavaa huoltoa. Joten hän on saanut suurelta osalta huolehtia itsestään. Muuten hän on kunnan poika ja on nykyisin hankkinut toimeentulonsa rehellisellä työllä. Isänsä on palvellut Suomen armeijassa tykkimiehenä. Mutta nyt tällä kertaa ei hänellä ole Isästään mitään tietoa.” Hakemukset SS-joukkoihin, Todistus 13.5.1941, liite Leo Seppäsen palvelussitoutumukseen, SS-aseveljet ry:n arkisto, Kansallisarkisto.

¹² Ilman isää kasvaneilla nuorilla on sotilaspsykologisessa ja sotilassosiologisessa tutkimuksessa havaittu olevan perinteisissä ydinperheissä isän kanssa kasvaneita verrokkeja suurempi todennäköisyys värväytyä vapaaehtoisina armeijaan. Yhtenä taustatekijänä on tässä nähty armeijan tarjoaman miehen yhteenkuuluvuuden ja toveruuden hakeminen. Vrt. Glen H. Elder, Lin Wang, Naomi J. Spence, Daniel E. Adkins & Tyson H. Brown. Pathways to the All-Volunteer Military – *Social science quarterly* Vol. 91, No. 2 (2010): 471; Jerald G. Bachman, David R. Segal, Peter Freedman-Doan & Patrick M. O'Malley, “Who Chooses Military Service? Correlates of Propensity and Enlistment in the U.S. Armed Forces”, *Military Psychology* Vol.12, No. 1 (2000): 15.

¹³ Lars Westerlund. *Cirkus Collani. De finländska SS-frivilliga 1941–43. En sedesskildring baserad på de frivilligas egna berättelser* (Helsinki: Books on Demand, 2017), 80–90.

¹⁴ Lars Westerlund. *The Finnish SS-volunteers and Atrocities against Jews, Civilians and Prisoners of War in Ukraine and the Caucasus Region 1941–1943* (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2019), 26.

¹⁵ Statens utlänningskommission Hemliga arkivet F2B Vol 8 Aarni Tauno Ilmari Elago, Riksarkivet (Stockholm).

¹⁶ *Näyteikkuna* 3/1940.

¹⁷ Statens utlänningskommission Hemliga arkivet F2B Vol 8 Aarni Tauno Ilmari Elago, Riksarkivet (Stokholm).

¹⁸ Mikko Uola. *Kunnian miehet. 75 vuotta suomalaisten Waffen-SS-vapaaehtoisten aseveltoimintaa 1943–2018* (Veljesapu-Perinneyhdistys ry, 2019), 83. Partiolaisten osallistumisesta Hitlerjugendin kursseille ks. *Partiojohtaja* 1.1.1944. Suomen partiolaisten sodan aikaisista Saksan-suhteista ja niiden jälkipyykistä ks. Paavilainen, *Aina valmiina*, 262–266, 281–282.

¹⁹ Inreseuppgift för Tauno Aarni, Polismästaren i Gävle 1.10.1944, Statens utlänningskommission Kanslibyrån FIB Vol 2808 Aarni Tauno Ilmari Elago, Riksarkivet (Stockholm). Heti tulopäivänä Aarni täytti muukalaispassihakemuksen, jossa hän ilmoitti olevansa antikommunisti ja venäläisten mustalla listalla. Hakemukseen kirjattiin virheellisesti Aarni sotilasarvoksi SS-Obersturmführer. Lisäksi mainittiin, että hän olisi opiskellut kolme vuotta propagandaa Helsingin, Berliinin ja Wienin yliopistoissa. Opiskelupaikaksi merkittiin ”Reklam- och propagandahögskolan i Helsingfors”. Tätä propaganda-asiaa sai todellisudessa mainosalaa opiskelut Aarni myöhemmin selitellä lukuisia kertoja kuulusteluissa.

²⁰ Statspolisens rapport den 11 januari 1962, Statens utlänningskommission Hemliga arkivet F2B Vol 8 Aarni Tauno Ilmari Elago, Riksarkivet (Stockholm).

²¹ Protokoll hållet vid förhör inför Utlänningsnämnden i Stockholm den 17 januari 1946, Statens utlänningskommission Hemliga arkivet F2B Vol 8 Aarni Tauno Ilmari Elago, Riksarkivet (Stockholm). Aarnin puheet juutalaisten ampumisesta oli kuullut rikoskonstaapeli Karl Erik Hedberg, jonka Aarni oli kohdannut pakolaisleirillä Gävlen Norra skolanissa. Aarni oli ensin sanonut Hedbergille, ettei juutalaisia voinut pitää ihmisinä. Hedberg oli huomauttanut Aarnille tämän puhuttua ampumistaan juutalaisista, että sellaiset puheet eivät olleet sopivia ruotsalaisella pakolaisleirillä. Statspolisens kriminalavdelning D. nr. H.A. 964 1944 Rapport den 25 november 1944, Statens utlänningskommission Hemliga arkivet F2B Vol 8 Aarni Tauno Ilmari Elago, Riksarkivet (Stockholm).

²² Statens utlänningskommission Hemliga arkivet F2B Vol 8 Aarni Tauno Ilmari Elago, Riksarkivet (Stockholm).

²³ Aarnin kansalaisuusasia eteni hitaasti ruotsalaisessa byrokratiassa. Oikeusministeriöltä tuli kielteinen päätös ilman perusteita vielä niinkin myöhään kuin 16.12.1960. Kansalaisuus myönnettiin lopulta 30.8.1962. Tätä ennen Aarni oli lähettänyt Ruotsin oikeusministeriölle 31.10.1961 kirjeen, jossa hän selosti suhtautumistaan juutalaisiin. Aarni painotti joutuneensa väärinymmärrykseksi kuulusteluissa. Lisäksi hän kuvasi joutuneensa ruotsalaisella pakolaisleirillä muiden suomalaisten simputtamaksi ja pahoinpitelemäksi. Kuvaa täydensi Aarnin maininta siitä, että hänellä oli juutalaisia ystäviä ja että hän oli kirjeenvaihdossa Jerusalemissa asuvan juutalaisen kanssa.

²⁴ Tervehdyksenä Långmoran-Lebensraumin ajoilta 20.4.1945, Kim Lindbergin arkisto, Kansallisarkisto.

²⁵ Teddy Aarni, *The Kalunga Concept in Ovambo Religion from 1879 onwards* (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1982).

²⁶ Gudrun Aarnin puhelinhaastattelu ja sähköpostiviestit Gudrun Aarnilta ja Kerstin Normanilta 6.3.2019, 10.3.2019 ja 9.4.2019. Aarnin jäämistöstä tyttären löysivät lehtileikkeitä sisältävän pahvilaatikon. Aarni oli säästännyt ottamiaan lehdissä julkaistuja SS-aiheisia valokuvia, joihin kuului mm. Hakaristin ritarien kanssa käytetty valokuva. Vapauduttuaan internointileiriltä Aarni asettui Eskilstunaan, jossa hän avasi oman valokuvausliikkeen. Aarnin työntekijöinä toimi 1960-luvun alussa kaksi nuorta valokuvaajaa, jotka Aarnilta oppinsa saatuaan nousivat eturivin valokuvaajiksi. Hans Gedda ilmoitti edustajansa välityksellä kesällä 2020 ettei hänellä ole mitään sanottavaa Aarnista, mutta Mats Burman antoi puhelinhaastattelun. Aarni oli Burmanin mukaan hyvä pedagogi nuorille aloitteleville valokuvaajille. Burman kuvaili Aarnia äärimmäisen älykkääksi, psykologisesti taitavaksi, uteliaaksi, kielellisesti lahjakkaaksi ja katsomukseltaan ateistiksi. Burmanille Aarni kertoi olleensa kirjeenvaihtaja sodassa ja mainitsi myös SS-palveluksen. Burman kertoi, ettei Aarni koskaan sanonut mitään negatiivista juutalaisista. Aarnin kertomista sotajutuista ilmeni, että Aarni koki äitinsä olleen telepaattisesti yhteydessä häneen. Itärintamalla SS-joukot olivat ottaneet rintaman takana haltuunsa venäläisen viinatehtaan ja Aarni oli raportin mukaan saanut surmansa tässä yhteydessä. Äidin telepaattinen tunne kertoi kuitenkin Aarnin olleen hengissä (Mats Burmanin puhelinhaastattelu 30.6.2020). Oppilailleen Aarni selitti toimintaansa Eskilstunassa sillä, että hän oli mieluummin iso kala pienessä vedessä kuin pieni kala isossa. Tosiasia oli kuitenkin, että ennen kansalaisuushakemuksen hyväksymistä viranomaiset rajoittivat Aarnin liikkuvuutta.

²⁷ Kühne, *The Rise and Fall of Comradeship*, 172.

²⁸ Kühne, *The Rise and Fall of Comradeship*, 76.

²⁹ Paikkalan toiminnasta Valpon palveluksesta ks. Oula Silvennoinen, Marko Tikka & Aapo Roselius. *Suomalaiset fasistit. Mustan sarastuksen airuet* (Helsinki: WSOY, 2016), 358–359.

³⁰ Ahti Paikkalan päiväkirja 2.7.1941, Mauno Jokipiin tutkimusarkisto, Kansallisarkisto.

³¹ Ahti Paikkalan päiväkirja 4.7.1941, Mauno Jokipiin tutkimusarkisto, Kansallisarkisto.

³² Ahti Paikkalan päiväkirja 18.8.1941, Mauno Jokipiin tutkimusarkisto, Kansallisarkisto.

³³ Ahti Paikkalan päiväkirja 18.8.1941, Mauno Jokipiin tutkimusarkisto, Kansallisarkisto.

³⁴ Ahti Paikkalan päiväkirja. 22.8. 1941, Mauno Jokipiin tutkimusarkisto, Kansallisarkisto.

³⁵ Ahti Paikkalan päiväkirja 25.11.1941, Mauno Jokipiin tutkimusarkisto, Kansallisarkisto.

³⁶ Waffen-SS teki näin tietoista pesäeroa Wehrmachtiin, joka piti kiinni preussilaisesta kurista ja muodollisuudesta upseerien ja miehistön kanssakäymisessä.

³⁷ Vrt. Kühne, *The Rise and Fall of Comradeship*, 74, maininta alastomien uimakohtausten harvinaisuudesta saksalaisessa sotakirjallisuudessa ja vastaava miehisen alastomuuden runsaampi esittäminen brittiläisessä kirjallisuudessa. Suomalaisista sotilasta ja alastomuuden kuvaamisesta ks. Matti Lauerma. *Kuninkaallinen Preussin Jääkäripataljoona 27: vaiheet ja vaikutus*. (Porvoo & Helsinki: WSOY, 1966), 403. Kuvassa yksitoista täysin alastonta jääkäriä poseeraa kameralle uinnin ja aurinkokylvyn yhteydessä. Kuva oli selvästi alun perin yksityisluontoinen, koska kuvälähteeksi mainitaan Uno Uimosen päiväkirja.

³⁸ Olavi Helasepän päiväkirja 3.6.1941, Olavi Helasepän arkisto, Kansallisarkisto. Kansallisarkistossa säilytettävä Helasepän päiväkirja on jäänyt valtiollisen SS-selvityksen ulkopuolelle ja on tässä ensimmäistä kertaa tieteellisen tutkimuksen aineistona. Vrt. Westerlund 2019.

³⁹ Mats Burmanin puhelinhaastattelu 30.6.2020.

⁴⁰ Olavi Helasepän päiväkirja 30.5.1941, Olavi Helasepän arkisto, Kansallisarkisto.

⁴¹ Olavi Helasepän arkisto, Kansallisarkisto.

⁴² Olavi Helasepän päiväkirja 22.12.1942, Olavi Helasepän arkisto, Kansallisarkisto.

- ⁴³ Olavi Helasepän päiväkirja 8.10.1942, Olavi Helasepän arkisto, Kansallisarkisto.
- ⁴⁴ Olavi Helasepän päiväkirja 15.1.1943, Olavi Helasepän arkisto, Kansallisarkisto.
- ⁴⁵ Olavi Helasepän päiväkirja 11.10.1942, Olavi Helasepän arkisto, Kansallisarkisto.
- ⁴⁶ Olavi Helasepän päiväkirja 26.–27.3.1943, Olavi Helasepän arkisto, Kansallisarkisto.
- ⁴⁷ Olavi Helasepän päiväkirja 30.12.1942, Olavi Helasepän arkisto, Kansallisarkisto.
- ⁴⁸ Ks. esim. Olavi Helasepän päiväkirja 8.4.1943, Olavi Helasepän arkisto, Kansallisarkisto.
- ⁴⁹ Olavi Helasepän päiväkirja 20.3.1943, Olavi Helasepän arkisto, Kansallisarkisto.
- ⁵⁰ Olavi Helasepän päiväkirja 15.1.1943, Olavi Helasepän arkisto, Kansallisarkisto.
- ⁵¹ Olavi Helasepän päiväkirja 9.2.1943, Olavi Helasepän arkisto, Kansallisarkisto.
- ⁵² André Swanström. *Hakaristin ritarit. Suomalaiset SS-miehet, politiikka, uskonto ja sotarikokset* (Jyväskylä: Atena, 2018), 374.
- ⁵³ Swanström, *Hakaristin ritarit*, 375–376.
- ⁵⁴ Uola, *Kunnan miehet*, 68. Ukkolan anomus hylättiin SS-aseveljet ry:n johtokunnan kokouksessa 5.7.1943. Ks. Swanström, *Hakaristin ritarit*, 375–376, 464.
- ⁵⁵ *Rintamamies* 15.10.1943. Lehtiartikkelissa ei luonnollisestikaan yksilöity joukko-osastoa vaan siitä käytettiin peitelukua (2400).
- ⁵⁶ Mika Hakanpää et al. *Suomalaisten Waffen-SS-vapaaehtoisten matrikkeli 1941–1943* (Veljesapu-Perinneyhdistys ry, 2013), 248. JR 23:n sotapäiväkirjoissa ei löydy mainintaa Ukkolan katoamisesta.
- ⁵⁷ Thomas Kühne. *Belonging and Genocide. Hitler's Community, 1918–1945* (New Haven & London: Yale University Press, 2010), 88.
- ⁵⁸ Kühne, *Belonging and Genocide*, 91.
- ⁵⁹ Kühne, *The Rise and Fall of Comradeship*, 174–176.
- ⁶⁰ Kühne, *Belonging and Genocide*, 76.
- ⁶¹ Samojen kategorioiden kautta on mahdollista tarkastella myös suomalaisia SS-miehiä. On mahdollista, että prosenttiosuudet ovat olleet suomalaisten kohdalla eri suuruiset, mutta lähtökohtaisesti voidaan ajatella, että missä tahansa tappamaan komenetussa ryhmässä esiintyy halukkaita teloittajia ja kieltäytyjiä, sekä väliin jäävä epävarma ryhmä, joka päättyy noudattamaan käskyjä ja seuraa teloittajien esimerkkiä.
- ⁶² Kühne, *Belonging and Genocide*, 77, 86–88.
- ⁶³ Swanström, *Hakaristin ritarit*, 165–166.
- ⁶⁴ Jaakko Hintikan päiväkirja 28.–31.12.1942, SS-divisioona Wiking -kokoelma, Kansallisarkisto.
- ⁶⁵ Jaakko Hintikan päiväkirja 28.–31.12.1942, SS-divisioona Wiking -kokoelma, Kansallisarkisto.
- ⁶⁶ K-E Ladaun ja Erik Hildénin kirje SS-aseveljille, YD 1465/17.3.47 liite I, Valtiollisen poliisin II arkisto 3190 Vuoden 1944 välirauhan jälkeen lakkautetut järjestöt ja niiden toiminnan mahdollinen jatko (1945–1948), Kansallisarkisto.
- ⁶⁷ Riitta Laurinollin sähköpostiviestit 7. ja 8.12.2018.
- ⁶⁸ Anu Vertanen. *Rintamalta Ratakadulle. Suomalaiset SS-miehet kommunistisen Valpon kohteina 1945–1948* (Pro gradu –tutkielma. Jyväskylän yliopisto, 2005), 16–17; Ilm N:o 849/6.5.47, Valtiollisen poliisin II arkisto 3190 Vuoden 1944 välirauhan perusteella lakkautetut järjestöt ja niiden toiminnan mahdollinen jatko Amp IXA, Kansallisarkisto.